

BORBENA DEJSTVA OKO GOSPIĆA

a) Borbe za Široku Kulu

Postoje 2. bataljon ostao u rejonu Gračac - Lovinac, a jedna četa 4. bataljona u selu Vranik kao osiguranje prema Lovincu, ostale snage 2. brigade usmerene su prema neprijatelju na prostoru Gospić - Lički Osik - Široka Kula. Noću 1. aprila, 1. bataljon je sa dve čete napadao posadu kod Budačkog mosta, neposredno pored Gospića, ali bez uspeha. Jednom četom ojačnom jednim vodom istovremeno je rušio prugu između železničkih stanica Gospić i Lički Osik, dok je jednim njenim vodom demonstrirao napad na Lički Osik. Iste noći, 3. bataljon je rušio prugu između Metka i Lovinca, a jednom četom demonstrirao napad na Lovinac. Noću 3/4. aprila jedna četa 1. bataljona postavila je zasedu na prostoru Gospić - Brušane u koju je uletela ustaško-domobranska patrola od 24 vojnika. U prepadu ih je 12 zarobljeno, dva ubijena, tri ranjena, a ostali su se razbežali. Četa se vratila bez gubitaka. U međuvremenu je već pristigao i 4. bataljon, bez jedne čete, pa su usledile pripreme za uništenje ustaško-domobranske posade u Širkov Kuli.²⁵²⁾

U to vreme, tačnije 1. aprila, snage ustaškog Operativnog područja Lika u širem prostoru Gospića (od Studenaca do Lovinca)²⁵³⁾ bile su raspoređene: 9. ustaška bojna sa dve satnije obezbeđivala je prugu od železničke stanice Studenci do stanice Bilaj-Ribnik, a dve satnije je imala u Gospiću i to jednu kao posadu bunkera, a jednu kao posadu na železničkoj stanici; 34. ustaška bojna i 2. lovačka bojna (dve satnije)²⁵⁴⁾ i brzooklopni sat obrazovale su rezervu u Gospiću, gde su bili štabovi sa svojim štapskim jedinicama. Prostor Bilaj-Ribnik-Medak pokrivala su 1. bojna 12. pukovnije i 31. ustaška bojna koja je posle nekoliko dana premeštena u rejon Perušića. U Lovincu je i dalje bila 32. ustaška bojna, a put Gospić - Karlobag, od Ličkog Novog do Baških Oštarija, osiguravala je još uvek 1. lička stražarska železnička bojna.²⁵⁵⁾

252) Zb. V-14, d. 11, k. 419a, br. reg. 38/2-7.

253) Postoje 3. lička brigada 2. aprila uništila (zarobila) kompletnu 3. stražarsku bojnu u rejonu Sinac-Janjče, snage ZAPOLI-a u rejonu Otočca bile su ne samo odsečene već praktično za njega izgubljene. Sa njima i dok su bile u Otočcu više nije mogao da računa.

254) Pošto 34. ustaška bojna nije 14. i 15. marta uspevala savladati otpor jedinica 2. brigade oko Bogunice, njoj u pomoć je 16-og ujutru pokrenuta 2. lovačka bojna iz Otočca na italijanskim kamionima. Između Lešća i Janjče sačekala je 5. kordunaška brigada i odbacila nazad uz gubitke od 2 mrtva i 10 ranjenih. Prikupivši se u Lešću, istog dana oko 15 časova, ponovo je pokušala prodor prema Gospiću, ali je sačekana kod stanice Lešće i tek uz pomoć 3. stražarske bojne izvukla se nazad u Lešće, pri čemu je 3. bojna imala 5 ranjenih i 15 nestalih (zarobljenih) domobrana. Ujutro, 17. marta, uz pomoć jednog italijanskog bataljona i artiljerije probila se ka Gospiću, ostavivši u Otočcu komoru i većinu stožerne satnije, sve oko 100 vojnika (k. 21, br. reg. 2/1-13, 3/1-21, 4/1-24, 4/1-29, k. 86, br. reg. 6/15-1).

255) Osim ovih snaga bila je tu i 6. ustaška pripremna bojna, ustrojena po odluci ZAPOLI-a od 3. februara, kao i 1. i 2. satnija 33. pripremne ustaške bojne. Ova bojna je naredbom Zapovjedništva ustaške vojnice od 3. februara rasformirana, s tim da 3. i 4. satnija uđu u 9. ustašku bojnu, što je i učinjeno, a 1. i 2. satnija da se prebace u Karlovac i uđu u 35. ustašku bojnu, što nije moglo biti sprovedeno, pa je trajno ostala u Gospiću. U koncepciji upotrebe raspoloživih snaga za odbranu

Celokupne snage zapovjedništva Operativnog područja Lika koje su se oko 10. aprila nalazile oko Otočca i na širem području Gospića, bez oružništva i ustaške milicije, iznosile su oko 6.000 vojnika. Od naoružanja, osim pušaka, imale su: 8 mitraljeza, 124 puškomitraljeza, 1 minobacač 81 mm, 8 malih bacača, 2 topa 37 mm »pito«, 2 protivtenkovska topa 37 mm, 1 brdski top 65 mm, 2 brdska topa 75 mm i 5 ispravnih malih tenkova. Ovakvo stanje je bilo posle uništenja njegove 3. stražarske bojne i drugih delova u rejonu Sinac - Lešće - Janjče, kojom prilikom su izgubili mnogo ljudstva i naoružanja.

Ujutro, 7. aprila 2. brigada je bez 2. bataljona i jedne čete 4. bataljona, bila prikupljena u rejonu Barlete - Ostrovica, odakle je istog dana uveče krenula da napadne ustaški garnizon u Širokoj Kuli. Mesto je bilo dobro utvrđeno, opasano zidom i neprekidnom mrežom bodljikave žice u većini višerednom. Zidane zgrade su bile pripremljene za odbranu, a u zidu uređeni zakloni i bunker. Uporište je branila jedna satnija 9. ustaške djelatne bojne. Za osvajanje ovoga uporišta 2. lička brigada je raspolagala sa tri pešadijska bataljona (manje jedna četa) i jednim mitraljeskim bataljonom, vodom malih minobacača (4 oruđa), protivtenkovskim topom 37 mm i protivtenkovskim mitraljezom 15 mm, ukupno oko 600 boraca.

Razbijanje posade i osvajanje uporište povereno je 3. bataljonu, ojačanom vodom malih minobacača i odeljenjem minera, s tim da mesto napadne iz dva protivpoložena pravca. U zahvatu puta severoistočno od mesta napadao je sa dve čete, a od k. 627 sa severozapadne strane napadao je sa jednom četom. Obezbeđenje napada povereno je 1. bataljonu, koji je imao da jednom četom, ojačanom protivtenkovskim mitraljezom, obezbedi pravac od Ličkog Osika poseda- njem položaja od Čukovca bliže putu, a sa dve čete da zatvori pravac od Perušića na položajima Marina Glava (k. 775), Ravni vrh (tt. 748) i južne padine Lisine (k. 748). Jugoistočno od mesta, ispod padina k. 570 (Preka Strana), 4. bataljon (bez čete) obrazovao je brigadnu rezervu. Odeljenje minera imalo je da postavi mine na putu Široka Kula - Lički Osik i da poruši most. Sanitetsko previjalište i protivtenkovski top sa štabom brigade smešteni su na cesti istočno od mesta kod zaseoka Bukovac.

Noću u 24 časa 7/8. aprila počeo je napad privlačenjem bombaških odeljenja, koja su išla ispred svojih četa na odstojanju 70 do 100 metara. Svako odeljenje imalo je samo po jedne makaze (svega tri) što je bilo nedovoljno s obzirom da ih je čekala gusta žičana prepreka za koju se znalo. Mada je teren ispred žice bio dobro očišćen bombašima je uspelo da se privuku žici, ali čim su je počeli šeci neprijatelj ih je zasuo gustom vatrom i bombama. Nemajući nikakve zaklone bili su prisiljeni da se puzanjem povlače nazad, ostavivši jednog drugu i jednu

posednutih garnizona u Lici došlo je do podvojenosti između ZAPOLI-a, odnosno pukovnika Servacija, s jedne strane i Glavnog stožera i Općeg vojnog poverenika kod 2. armije, s druge strane. Pošto snage u Lici nisu mogli pojačati, a ocenjivali su da sa postojećim ne mogu sve posednuto braniti, vojni poverenik je predlagao, a Glavni stožer prihvatio, da se napuste sva udaljenja uporišta i sve snage grupišu za neposrednu odbranu Gospića i Otočca i puta Gospić - Karlobag. Takvoj koncepciji se oštro protivio pukovnik Servaci nazivajući je »izdajom narodnih interesa«, samouvereno rešen da brani sve posednuto. Odbijao je, a i svojim potčinjenim zabranio je, da izvršavaju naređenja vojnog poverenika kome je bio neposredno potčinjen, a time i Glavnog stožera. Takođe, zbog nepoćudnosti, komandant 2. it. armije 24. februara zatražio je preko vojnog poverenika da se ustaški pukovnik Vjekoslav Servaci odmah udalji ne samo iz Gospića već iz cele II okupacione zone. Pošto ovome zahtevu nije udovoljeno obnovio gaje 20. marta dajući mu stepen hitnosti. Već 26. marta je izvešten da je Servaci smenjen i da je na njegovo mesto postavljen pukovnik Artur Gustović, koji je 27. marta u 11 h avionom stigao u Gospić da preuzme dužnost. Međutim, Servaci oteže da preda komandu i nastavlja po svome. Tek 5. aprila predaje komandu i napušta Gospić, pošto su mu već bile uništene snage u prostoru Sinac - Lešće i Janjče, a Otočac bio pred padom (k. 19, br. reg. 3/1-28, k. 20, br. reg. 14/1-13, 14/1-18, k. 21, br. reg. 3/1-20, 3/1-30, 11/1-30, 15/1-20, k. 22, br. reg. 1/1-20, 2/1-4, 2/1-6, 5/1-48, 5/1-51, 5/1-52, k. 79, br. reg. 58/1-1, k. 102, br. reg. 15/10-2, k. 103, br. reg. 31/1-1, k. 113, br. reg. 11/6-1, k. 114, br. reg. 23/29-1; Zb. V-15, d. 33).

drugaricu poginule na žici. Ponovo je pokušao prodor u mesto ali bezuspešno, pa se bataljon pred zorom povukao na oko 500 metara od neprijatelja.

Ujutro, 8. aprila oko 11 časova neprijatelj je u pomoć ugroženom garnizonu krenuo u napad iz dva pravca. Sa oko 70 ustaša iz Ličkog Osika nastupao je poljem u zahvatu puta prema Širokoj Kuli. Pošto četa 1. bataljona nije posela položaje u polju i bliže putu, kako je bilo predviđeno, već se više držala Čukovca to se neefikasnom vatrom sa tako dalekog odstojanja neprijatelj nije mogao suzbiti i on je ušao u mesto. Od Perušića preko Marine Glave i Lisine napadala je 31. ustaška bojna, koja je odbacila dve čete 1. bataljona i spojila se sa posadom u Širokoj Kuli. Situaciju nije mogla spasiti ni intervencija 4. bataljona iz rezerve, pošto je dockan stigao da bi podupro otpor i odbranu 1. bataljona, koji je već bio odbačen. Potom je 4. bataljon upućen da napadne i zbací neprijatelja sa Marine Glave i Ravnog vrha. Na ove položaje je izbio bez otpora pošto ih je neprijatelj već napustio. Istovremeno, 1. bataljonu je postavljen zadatak da posedne položaje zapadno od mesta, u rejonu sela Klenovac i bliže cesti, pa da odatle sprečava neprijateljsku evakuaciju iz Kule. Međutim, čim je neprijatelj prodrio u mesto odmah je preduzeo evakuaciju materijala i stanovništva u Lički Osik, da bi do noći, pošto je pojačao garnizon, povukao i glavninu snaga kojima je intervenisao.

Uveče, 8. aprila, nešto posle 20 časova, obnovljen je napad na Široku Kulu uz podršku jedne haubice, koja je u međuvremenu pristigla. Ovoga puta, uporište je sa južne strane napadao 1. bataljon, bez jedne čete koja je bila na osiguranju, a sa severne strane 4. bataljon, takođe bez jedne čete. Mada je napad obnovljen nešto jačim snagama uspeha nije bilo. Čete 1. bataljona, sa južne strane, usled jake i precizne vatre nisu uspele ni prići preprekama (žici), dok su bombaska odeljenja 4. bataljona prosekla žicu i probila se do popovog stana, gde ih je neprijatelj sačekao na blisko odstojanje i uz upotrebu ručnih bombi odbacio nazad. Time je borba okončana, a napad više nije obnovljen, odložen je za nešto kasnije.

Tom prilikom 2. brigada je imala 17 ranjenih i 5 poginulih boraca, među njima je pao i komandant 1. bataljona Milan Sever. Neprijatelj je imao 5 mrtvih i 2 ranjena.²⁵⁶

Čim je prekinula dejstvo oko Široke Kule brigada se prikupila u rejonu sela Barlete - Vrebac, dok je njen 2. bataljon još uvek bio u rejonu Ričice - Gračac sa jednom četom prema Lovincu. Po izveštaju štaba 6. divizije od 10. aprila 1943. godine, brojno stanje 2. ličke brigade izgledalo je ovako: po spisku 1390 muških i 115 ženskih boraca, u rashodu 540 muških i 35 ženskih boraca, na licu 859 muških i 80 ženskih boraca. Od naoružanja je imala: 773 puške, 11 mitraljeza, 48 puškomitraljeza, 10 malih minobacača i drugo.²⁵⁷

Dok se brigada u pomenutom rejonu sređivala i pripremala za naredna dejstva, njen 2. bataljon je 14. aprila uveče samoinicijativno izveo značajnu akciju u Primorju. Dobivši pouzdana obaveštenja da se u Maslenici nalazi finansijska stanica a u Starigradu oružnička postaja, štab bataljona je odlučio da brzom i iznenadnom akcijom te postaje likvidira a posade pohvata. Pošto je jednu četú ostavio prema Lovincu, štab bataljona je sa dve čete rano ujutru 14. aprila krenuo preko Velebita u nameri da akciju izvede 15-og uveče. Međutim, tokom marša preko Velebita iz stroja je pobjegao jedan borac-doskorašnji domobran, koji je bio rodóm iz toga kraja, pa je zapretila opasnost da može obavestiti

256) Zb. V-14, d. 55, 139, 140; k. 22, br. reg. 11/1-14, 13/1-20, k. 86, br. reg. 7/15-1.

257) Zb. V-14, d. 66, 109; AVII, k. 19a, br. reg. 43/1-7, 13/1-11, k. 421, br. reg. 36/1-3, k. 421b, br. reg. 12/4, k. 421c, br. reg. 29/7. Mada neuspeo, ovaj napad na Široku Kulu je veoma ozbiljno poremetio planove neprijatelju. Radi deblokiranja Otočca za 10. april je bio planiran napad 4 bojne iz rejona Perušića prema Otočcu da sadejstvuju Italijanima sa severa, ali zbog napada, od toga nije bilo ništa. (Zb. V-14, d. 129, 139, k. 22. br. reg. 10/1-17, 10/1-19).

posade i otkriti akciju. Stoga je odlučeno da se akcija izvede odmah, bez odlaganja, istog dana uveče čim jedinice stignu do ovih objekata. Jedna četa je upućena na Maslenicu, a druga na Starigrad. Kako su pristizale po mraku, čete su neopaženo opkoljavale posade koje su, na poziv za predaju, odmah položile oružje bez otpora. Jedino je ustaški nastrojeni lugar, u begu ranjen, umakao u noć. U Maslenici je zarobljeno 11 finansa, a u Starigradu 9 oružnika. Zaplenjena su 24 puške, 6.200 metaka, 3 pištolja i nešto drugog materijala. U Maslenici je zaplenjen jedan, iz Zadra taman pristigli brod sa vagon krompira. Vlasnik broda i posada odmah su uhapšeni, a krompir je podeljen siromašnim meštanima. Prilikom saslušanja utvrđeno je da posada broda ima braću u partizanima, pa je vlasnik broda i posada zajedno sa brodom puštena na slobodu. Dostojno držanje i korektne postupke partizana meštani su oduševljeno pozdravili, čime je ova akcija dobila značajan politički opseg. Sutradan, bataljon se povukao i ušao u Lovinac koji je toga dana (15. aprila) napustila 32. ustaška bojna.

Ostali bataljoni 2. brigade, toga dana, nalazili su se: jedan u rejonu Vrepca, a dva su bila u prebacivanju na komunikaciju Gospić - Karlobag radi postavljanja zaseda i rušenja ceste. U toku 16. aprila 3. bataljon je sa dve čete postavio zasede prema Brušanima i Baškim Oštarijama na rastojanju od dva kilometra, a u međuprostoru cestu je rušila pridata omladinska radna četa. Ujutro, 17. aprila neprijatelj je naišao od Brušana u kamionima, a od Oštarija peške. Kamioni su prvi uleteli u zasedu, pa su dva zapaljena od kojih je jedan izgoreo a drugi samo oštećen. Ubijena su dva, a ranjen je jedan neprijateljski vojnik, zaplenjene su 4 puške sa nešto municije i druge opreme. Bataljon se povukao bez gubitaka pre nego što je stigla 2. lovačka bojna koja je iz Brušana upućena u intervenciju.²⁵⁸

Tokom 18. aprila, zajedno sa 3. ličkom brigadom, koja je u međuvremenu stigla iz Gacke doline, 2. brigada bez jednog bataljona prikupila se u rejonu Vrebac - Barlete - Ostrovnica gde su se pripremale za odlučujući napad na ustaški garnizon Široka Kula. Jedna četa njenog odsutnog bataljona, toga dana se nalazila na Bogunici (k. 706) prema Metku, a jedna negde oko komunikacije Gospić - Karlobag. Ali, kako je i ovaj bataljon odmah prikupljan i privlačen, brigada je 20-og bila kompletna oko Kule. U toku toga dana, štab divizije je sa štabovima brigada izvršio komandantsko izviđanje, izdao im borbenu zapovest i sa njima razradio plan napada i celokunog dejstva na prilazima Kuli. Narednog dana, 19. aprila, isto su postupili štabovi brigada sa štabovima bataljona. Čas napada je utvrđen za 21.30 časova 19. aprila.

Posadu u Širokoj Kuli, tog puta, činila je jedna ojačana satnija 32. ustaške bojne, dok je glavnina ove bojne bila u rejonu Ličkog Osika. U rejonu Perušića, nedaleko od ovih snaga, nalazila se 31. ustaška bojna. U ovom nevelikom prostoru, bile su to jake međusobno povezane neprijateljske snage sa kojima je u celini valjalo računati pri odlučujućem napadu na Široku Kulu. Očigledno, štab divizije je mudro ocenio situaciju i celishodno postupio kada je za ovaj zadatak prikupio i upotrebio dve kompletne brigade. Organizacija i utvrđenost uporišta bila je manje-više kao i pri prvom napadu, samo sa daljim izvesnim dograđivanjem i usavršavanjem.

Druga brigada, sa svojih 1032 borca, ojačana sa dva topa 75 mm i jednom haubicom 100 mm, protivtenkovskim topom 37 mm, protivtenkovskim mitraljezom 15 mm, jednim minobacačem 81 mm i dva tenka od 3,5 tone, dobila je u zadatak da napadne i zauzme uporište, dok je 3. brigada, sa svojih 961 bor-

258) Zb. V-14, d. 66, 109; k. 22-a, br. reg. 1/1-29, 3/1-14, k. 53, br. reg. 15/2-1. Da bi obezbedili put Gospić - Karlobag kao jedinu vezu sa Italijanima i svojom pozadinom, povučena je u međuvremenu nepouzdana 1. lička stražarska bojna iz Brušana i odbrana ove komunikacije poverena je 2. lovačkoj i 34. ustaškoj bojni. Povučena stražarska bojna je potom rasformirana i njenim ljudstvom su popunjene 2. lovačka bojna i 1. bojna 12. pukovnije.

cem,²⁵⁹⁾ imala da napad obezbedi od Perušića na položajima Marina Glava (k. 775), i Ravni vrh (k. 748) i od Ličkog Osika na liniji kote 578 do ceste Lički Osik - Kula.

Mada je glavni zadatak 2. brigade bio razbijanje i zauzimanje ustaškog garnizona u Širokoj Kuli, za ovaj zadatak je upotrebljen samo jedan - 4. bataljon podržan tenkovima i ostalim sredstvima, dok je 1. bataljon na liniji: Vukov most (k. 572) - k.581 - Zubar (k. 701) obezbeđivao napad od Ličkog Osika. Dve čete jednog bataljona blokirale su Kulu na liniji k. 627 - selo Klenovac. Štab brigade se nalazio na k. 595, a brigadno previjalište u Vukavi. Telefonsku vezu je postavio štab brigade sa artiljerijom i 4. bataljonom. Napad je počeo sa znatnim zakašnjenjem u 22.45 časova.

Iako su tenkovi uspešno dejstvovali, pregazili su žičanu prepreku i prodrli do popova stana, 4. bataljon, nešto usled jake neprijateljske vatre a nešto zbog nesnalaženja štaba bataljona, nije uspeo da prodre u mesto, pa su se i tenkovi morali povući sa jednim tenkom oštećenim i sa dva tenkista lakše ranjena. U svitanje bataljon se povukao od žice i zadržao u visini pravoslavne crkve k. 605, pošto je odlučeno da se napad obnovi sledeće noći.

Oko 9 časova 20. aprila iz Ličkog Osika počela je napad 32. ustaška bojna, nastojeći da se probije i spoji sa posadom u Kuli. U polju su je zaustavili, a potom nazad odbacili 1. bataljon 2. brigade i 1. bataljon 3. brigade. Posle podne, oko 15 časova, uz pomoć tri tenka ponovo je pokušala prodor, opet bez uspeha. Istovremeno, od Perušića prema Širokoj Kuli, napad je povel 31. ustaška bojna. Oko 11 časova zbacila je delove 3. brigade i zauzela Marinu Glavu. Tokom dana nastavljala je napade, potiskujući jedinice 3. brigade, da bi u noći ovladala Ravnim Vrhom i Lisinom i izbila pred Klenovac, gde je protivnapadom razbijena i odbačena nazad.

U obnovljenom napadu 3. brigada je ostala na istom zadatku, s tim što je izdvojila jedan bataljon u rezervu koji je smešten kod kuća istočno k. 605, kako bi, po potrebi, mogao potpomoći napad 2. brigade. Za odlučujući juriš snage 2. brigade su potpuno pregrupisane, pri čemu su snage, za neposredan juriš na uporište znatno pojačane. Pravcem pravoslavna crkva (k. 605) - centar mesta išao je 2. bataljon sa dve čete, podržan sa dva brdska topa i haubicom. Ispod Preke Strane (k. 570) pravo u centar imao je da napada 1. bataljon sa dve čete, podržan jednim brdskim topom i minobacačem 81 mm. Budući da se raspolagalo sa svega 10 granata za sva raspoloživa artiljerijska oruđa podrška je mogla biti samo simbolična. U polju, liniju od Vukovog mosta do Zubara, radi osiguranja od Ličkog Osika poseo je 3. bataljon, dok je 4. bataljon zadržan u rejonu Klenovac kao divizijska rezerva. Juriš je trebalo da usledi uveče 20. aprila u 22 časa. Međutim, dok su se jedinice razvijale i zauzimale polazne položaje za napad, pripremajući se za odlučan juriš, ustaše su neočekivano napuštale mesto uputivši se u proboj prema Ličkom Osiku, pošto su tokom dana 31. i 32. ustaška bojna, koje su im hitale u pomoć, pretrpele neuspeh. »Oko 21 sat prije nego je neprijatelj izvršio juriš na Široku Kulu, posada se je probila u pravcu Ličkog Osika« - zapisano je u ustaškom izveštaju. U probou preko polja ustaše su se sukobile sa 3. bataljonom 2. brigade koji je bio u velikoj oskudici sa municijom. U oštroj sukobu municija je brzo istrošena pa je bataljon krenuo u juriš hladnim oružjem. Međutim, ustaše su iskoristile noć i kroz međuprostor, između ovoga bataljona i bataljona 3. brigade, probile se u Lički Osik.

Napori ustaških snaga, pojačanih jednom satnijom 2. lovačke bojne, da tokom narednog dana povrate Široku Kulu, nisu doneli plod, mada su imali jaku

259) Brojna stanja brigada pišu u divizijskoj zapovesti (Zb. V-14, d. 81), a u divizijskom izveštaju (Zb. V-14, d. 109) piše da su obe brigade, bez pojedinog bataljona svaka, u ovoj akciji imale ukupno 1250 oraca. Ovu nesaglasnost je teško objasniti, jer se upravo iz divizijskih dokumenata vidi da je 2. brigada tokom 20. aprila bila kompletna oko Kule.

podršku avijacije od koje su tražile da »snažno bombarduje Zubar (k. 701) i ruševine sela Čukovac gde se nalaze odmetnička strojnička gnijezda.«

U borbama za Široku Kulu naše snage su imale ozbiljne gubitke. Ukupno je bilo 14 poginulih i 56 ranjenih boraca. Gubici 2. brigade nisu posebno zabeleženi. Zapljeno je 28 pušaka, 6 puškomitraljeza, 3 mitraljeza, 1 laki mitraljez, 3 mala bacača i oko 10.500 metaka. Zarobljena su i trojica ustaša.

Ustaše su, prema sopstvenim podacima, imale 21 mrtvog, 72 ranjena i 3 nestala vojnika.

Poraz kod Široke Kule uznemirio je ustaško rukovodstvo u Gospiću. Hitale su depeše da se: »Požuri sa obećanim pojačanjima«. Tražili su neprekidnu i pojačanu podršku avijacije, ističući da: »Razviđanje i bombardiranje talijanskog zrakoplovstva sjajno je olakšalo borbu četa« kod Široke Kule. Pozivajući se na obaveštenja uhoda (špijuna) izveštavali su da je kod Široke Kule »utvrđena prisutnost II i IX odmetničke brigade u jačini 1.500 do 2.000 boraca«, sa »puno automatskog oružja, sve sa puno streljiva« i da, takođe po podacima uhoda, neposredno predstoji napad na Bilaj, Ribnik i Medak. Ni tačna obaveštenja o protivničkim snagama, ni obilata, snažna i svakodnevna, pomoć i podrška avijacije (ustaške, italijanske i nemačke) nisu pomogli ZAPOLI-u da situaciju preokrene u svoju korist i suzbije ofanzivu partizanskih snaga koja je hvatala zamaha.

Noću 21./22. aprila, u rejon Ostrovica - Barlete - Vrebac, prebačena je kompletna 3. brigada i 1. i 2. bataljon 2. brigade radi napada na Bilaj i druga uporišta južno od Gospića. Treći i 4. bataljon 2. brigade, pod komandom Dragana Rakića, zamenika komandanta brigade, zadržani su prema Ličkom Osiku i Perušiću. Jedan bataljon je kontrolisao rejon Široke Kule, a drugi je držao liniju sela Lipova Glavica - Konjsko Brdo prema Perušiću. Ovi bataljoni su 24. aprila ušli u Perušić i Lički Osik, pošto su od terenskih radnika obavešteni da su ustaše uveče prethodnog dana napustile ova mesta.²⁶⁰¹

b) Osvajanje neprijateljskih uporišta Bilaj, Ribnik, Medak

Posle noćnog marša od Široke Kule 1. i 2. bataljon 2. brigade prikupili su se u rejonu sela Barlete, da bi naredne noći u sadejstvu sa 3. ličkom brigadom pristupili razbijanju i uništenju ustaško-domobransko-četničkih snaga u rejonu Bilaj - Ribnik - Medak. Dok su se jedinice sređivale i odmarale, štabovi su sprovodili sve neophodne pripreme za napad. Sa štabovima bataljona je izvršeno komandantsko izviđanje, pokazane i osmotrene otporne tačke neprijateljske odbrane, uočeni i proučeni najpodesniji pravci prilaza ka njima, precizirani zadaci i utanačen plan napada i sadejstva. Napad je imao da počne jurišem u 21 čas 22. aprila 1943. godine.

Bataljoni 2. brigade imali su da razbiju neprijateljsku posadu u otpornim tačkama u rejonu sela Bilaj, a 3. brigada imala je zadatak da sa 1. i 3. bataljonom postavi osiguranje prema Gospiću, 2. bataljonom da blokira železničku stanicu Bilaj - Ribnik i obezbedi napad na Bilaj sa te strane. Njen 4. bataljon je zadržan u divizijskoj rezervi.

Ustašku posadu Bilaja činila je uglavnom 4. satnija 9. ustaške djelatne bojne, koja je položaje posela i za odbranu organizovala u vidu odvojenih otpornih tačaka. Najjača otporna tačka se nalazila na koti 638 (meštani je zovu i Gradina) u sredini sela, a ostale su bile na trigonometru 657 (Srednja Gl.), na železničkoj stanici i na kolskom i železničkom mostu na reci Lici. Otporne tačke su bile relativno dobro uređene za odbranu, sa zaklonima i bunkerima od priručnog

²⁶⁰¹ Zb. V-14, d. 81, 85, 86, 90, 92, 93, 101, 109, 169; AVII k. 22a, br. reg. 5/1-16, 6/1-9, 6/1-26, 7/1-15, 8/1-2, k. 53, br. reg. 15/2-5, k. 421, br. reg. 19/1-2/1, k. 419, br. reg. 22/1-4, k. 421, br. reg. 36/1-3.

materijala, a kod mostova i na železničkoj stanici bile ne samo bolje uređene već i opasane preprekama od bodljikave žice.

Napad je počeo jurišem u određeno vreme. Drugi bataljon je, umešno se koristeći mrakom, postigao potpuno iznenađenje. Neopaženo je prišao neprijateljskim bunkerima i čim su pale prve bombe kod iznenađenih i prestrašenih ustaša nastala je potpuna pometnja. Odmah su se dali u bekstvo i raspršili u mrak. Najjača tačka neprijateljske odbrane je bez žrtava osvojena. I 1. bataljon je brzo savladao neprijatelja na tt. 657. Oba bataljona, pošto su u pokretu pročistila selo, pristupila su napadu i osvajanju mostova što im je bio naredni zadatak. Kod mostova su naišli na organizovan i jak otpor, ali su ga uz podršku minobacača u snažnom jurišu ubrzo slomili. Posada ovih tačaka je delimično zarobljena, a delimično se razbežala. Pošto iz Gospića neprijatelj tokom noći nije intervenisao, 3. bataljon 3. brigade je delom snaga sadejstvovao ovim bataljonima oko mostova. Istovremeno, 2. bataljon 3. brigade, pošto je blokirao stanicu prisilio je posadu na predaju. Samo sedam ustaša je iz jednog bunkera pružilo jači otpor, a potom su počeli bežati ali su u tome sprečeni. Ujutro su bataljoni 2. brigade poseli položaje na reci Lici, preuzevši obezbeđenje od Gospića, a cela 3. brigada je upućena u napad i osvajanje Ribnika i Metka. Da bi popravio situaciju i povratio Bilaj, ZAPOLI je ujutro intervenisao 2. lovačkom bojnom iz Gospića. U međuvremenu, mostovi na Lici su već porušeni, pa pošto je izbila na levu obalu reke, ova bojna je bila zadržana i potom odbačena nazad u grad.²⁶¹⁾

Mada je neprijateljska avijacija, ovoga kao i svakog dana, bila veoma aktivna u dejstvu i izviđanju, 3. brigada je umešno koristila zemljište i danju energično nastupala prema Ribniku, a potom prema Metku, nailazeći na slab, mestimičan i neorganizovan otpor. Do mraka je zauzela i Medak, gde je »raspršena i delimično zarobljena 1. bojna 12. pješačke pukovnije (u ZAPOLI-u smatrana jednom od najpouzdanijih jedinica - D.O) koja je trebalo zajedno sa četnicima da se probije u Gospić (800 boraca) ali nije izvršila naređenje« - piše u bojnoj relaciji ZAPOLI-a. Uostalom, čini se daje pukovnik Artur Gustović, zapovednik ZAPOLI-a, u svojoj bojnoj relaciji (od 10.4. do 4.6. 1943) verodostojno opisao događaje i zbivanja toga 23. aprila. Evo šta on kaže:

»23. 4 - Sat 9. bojne koja je branila Bilaj skoro bez otpora raspršena, a partizani zauzeli Bilaj, Bilajsko Novoselo i željezničku stanicu. Većina vojnika (izraz za pripadnike ustaških jedinica - D.O) pobjegla u Ribnik i Medak.

3. sat 1/12. pukovnije bez borbe napustila Ribnik i povukla se u Medak.

2. lovačka bojna upućena sa zadatkom da povрати Bilaj zadržala se na levoj obali Like, pošto zbog razrušenih mostova (kolskog i željezničkog) kod Bilja, nije mogla preko vode preći.

31. bojna napustila Perušić, a 32. bojna Lički Osik - sve po zapovjedi. 31. bojna zauzela postavu na lijevoj obali Like na crti Marasi - Rukavine - Došeni, a 32. bojna kao pričuva u Gospiću zadržana.

1/12. pukovnije dobila je zapovjed da se probije preko Ribnika i Bilaja u Gospić - međutim, taje bojna napustivši Medak pokušala probiti se u Velebit ali je raspršena. Zarobljeno je preko 300 momaka, izgubljeno cijelo teško naoružanje (14 strojnica, 3 strojopuške, 3 laka bacača i 1 top Pito 37 mm) i 1 krugovalna postaja i napokon cijeli povoz (komora - D.O). Među zarobljenicima ima i 2 časnika, satnik Podolešek (zapovednik bojne - D.O). i poručnik Nekič.²⁶²⁾

261) Zb. V-14, d. 92, 93, 109, 171, 172; k. 22a, br. reg. 8/1-2, 8/1-3, k. 796, br. reg. 30/2.

262) Zb. V-14, d. 100, 109, 112, 172, 173; k. 22a, br. reg. 7/1-15, 8/1-2, 8/1-3; k. 53, br. reg. 15/2-5; k. 422, reg. br. 24/9, 7/12; k. 796, br. reg. 30/2. Od ove bojne iz Metka preko Velebita u Karlobag je stiglo 350 vojnika i 140 četnika. Ovde je bojna ubrzo popunjena, sređena i povraćena u borbu. Iz Senja gde su se povukli iz Otočca, u Karlobag su prebačeni ostaci 19. i 20. satnije 12. pukovnije i 1. pohodne satnije osnutka doknadne bojne 12. pukovnije, koji su uključeni u 1. bojnu, a ove jedinice ukinute. Popunjena sa 250-300 vojnika iz ovih satnija bojna je, sa oko 600 vojnika, pod komandom bojnika Nauma Spišića odmah posela za odbranu Baške Oštarije.

Na drugoj strani, prema izveštaju štaba 6. divizije neprijatelj je u ovim borbama imao 13 mrtvih i 9 ranjenih vojnika. Zarobljeno je 167 domobrana, 62 ustaše i 50 četnika. Zaplenjeno je 8 mitraljeza, 9 puškomitraljeza, 1 top »pito« 37 mm, sa 150 granata, 225 pušaka i 55.000 metaka »mauzer« i 30.000 francuskih metaka, itd. Ako Gustović u zarobljenih preko 300 momaka nije računao četnike, a po svemu sudeći nije, onda se jedino u tome pitanju javljaju znatne razlike. Pošto nema osnove da se njegovi podaci dovode u sumnju, biće da nešto nije bilo u redu sa evidencijom štaba 6. divizije.

Dva bataljona 2. brigade i 3. brigada imali su 1 poginulog i 10 ranjenih boraca, a 5 je ranjeno iz aviona.

Pošto su 1. i 2. bataljon 2. brigade sajužne i jugoistočne strane držali položaje prema Gospiću, njima je postavljen zadatak da noću 24/25. aprila napadnu neposredno posadu Gospića. U stvari bilo je to nasilno izviđanje sa ciljem da se ustanovi jačina i raspored neprijateljskih snaga na prvim položajima po periferiji grada, a po mogućnosti da se zauzme železnička stanica, mlin i most na reci Novčići, kako bi se time stvorili povoljni uslovi za opšti napad i osvajanje grada. Napad su počeli u 1 čas 25. aprila. Međutim, pošto je neprijatelj iz dobro uređenih položaja pružio organizovan, snažan i odlučan otpor, napad nije imao znatnijeg uspeha. Posle tročasovne borbe bataljoni su se povukli na polazne položaje. Bio je to prvi napad jačim snagama, mada sa ograničenim ciljem, neposredno na Gospić koji je duboko uznemirio ustaško vodstvo u gradu.²⁶³

Posle toga, u okviru celokupnih snaga 6. divizije, i 2. brigada se prikupljala, sređivala i pripremala za naredne zadatke. Sticajem okolnosti proizašlih iz prethodnih borbenih zadataka i dejstava, ona se 27. aprila nalazila po pola podeljena i prikupljena u dva veoma udaljena reiona. U rejonu Divoselo - Jasikovac, sa osiguranjem prema Gospiću, nalazio se 1. i 2. bataljon, a u rejonu Smiljan - Trnovac, opet sa osiguranjem prema Gospiću, nalazio se 3. i 4. bataljon. Jedna četa iz ovih bataljona nalazila se na položajima prema Budačkom mostu, gde su je 26. aprila smenile jedinice 15. brigade 8. kordunaške divizije, pa je već 27-og bila u sastavu svoga bataljona.²⁶⁴

Brzi slom ustaške odbrane i potpuni poraz njihovih snaga u rejonu Bilaj - Ribnik - Medak, uslovalo je trenutno napuštanje Perušića i Ličkog Osika i brzo povlačenje 31. i 32. ustaške bojne 23-eg uveče preko reke Like u neposrednu odbranu grada, obrazujući front na levoj obali reke. Položaje u rejonu: Marasi - Rukavine - Došeni posela je 31. ustaška bojna a mostove na redi Lici, kolski (Budački) i železnički most, branila je 33. ustaška pripremna bojna imajući na svakom mostu po jednu satniju, dok je 32. ustašku bojnu povukao u Gospić za svoju rezervu. Sve je to izazvalo veliko uzbuđenje ustaških vlasti u Gospiću. Situacija je ocenjivana alarmantnom, potpuna izolacija i opkoljavanje grada neizbežnim, a moral i borbena vrednost trupa preostalih za odbranu slabim. Ujutro 23. aprila pukovnik Gustović izveštava Glavni stožer da su se u poslednjim borbama ustaške bojne pokazale nedoraslim za operacije, da i u najmanjim okršajima beže i napuštaju položaj, da su učestala prebegavanja partizanima. Navodeći razloge za takvo stanje, on nervozno i prekorno kaže: »Šaljite pojačanje i topništvo haubičko žurno, krajnje je vrijeme. Ako ne možete pomoći imajte hrabrosti da naredite povlačenje«. I opšti vojni poverenik kod 2. armije, general

263) Zb. V-14, d. 109, 115. k. 22a, br. reg. 10/1-14, 12/1-16, 12/1-4.

264) Zb. V-14, d. 109; V-15, d. 24; k. 424a, br. reg. 33/6. U toku 27. aprila 3. brigada je stajala prikupljena u rejonu Divoselo-Rizvanuša, a 1. brigada je ujutro toga dana stigla u Divoselo iz severne Dalmacije. Iz ovih reiona obe su pošle u naredne zadatke. Ovoga dana je 15. brigada 8. divizije odbacila 33. ustašku pripremnu bojnu i zaposela kolski (Budački) i železnički most na reci Lici. Usled toga, a iz zbog pojave 4. kordunaške brigade iz Smilianskog polja, 31. ustaška bojna se morala povući bliže gradu. Gubitkom mostova i povlačenjem ovih jedinica izgubljeno je i veliko letilište severoistočno od grada, preko koga im je vršen celokupan dotur i evakuacija. Situaciju nije popravljalo ni intenzivno bombardovanje i mitraljiranje avijacije, koja je doletala u talasima.

Rumler kome je Gustović bio neposredno potčinjen, istog dana u 19.15 časova saopštava, pored ostalog, Glavnom stožeru: »Na pomoć Talijana u četama ne treba računati. U pogledu vrijednosti IV ustaškog zdruga (obuhvatao sve ustaške djelatne bojne - Đ.O) sam nemoćan, kao i Gospić. Jedini lijek da uputite dobre postrojbe i primjerne častnike. Ja više ničim ne mogu pomoći Gospiću. Situacija oko Gospića je vrlo ozbiljna. Ako vi ne možete dati žurnu pomoć bilo u četama, nekom eventualnom akcijom njemačkih brzih jedinica možda iz Bihaća, onda nalazim da bi trebalo izdati nalog za povlačenje snaga zone Gospića prema Karlobagu. Molim izdati nalog«. Međutim, Gospić je tada za ustaške vrhove suviše značio da bi ovakvi predlozi mogli proći. Strahujući od skorog presecanja komunikacije i veze sa Karlobagom, a uz ovu podršku, kako mu pomoć, osim svestrane intenzivne podrške avijacije, nije bila u izgledu, ZAPOLI 24. aprila oko podne telegrafiše Glavnom stožeru: »Situacija kod Gospića kritična predstoji potpuno obkoljenje. Hrane ima samo za 4 dana. Posada moralno nedorasla za uspješnu obranu - u 18 sati izdat ću nalog za evakuaciju stanovništva, a 25 travnja napuštam sa četama Gospić«.²⁶⁵ Međutim, ovakva njegova odluka je naišla na oštar otpor eminentnih gospićkih ustaša koji su imali veliki lični prestiž i ogroman uticaj ne samo u Gospiću nego i u ustaškim vrhovima u Zagrebu. Stoga, istog dana u 22.07, on saopštava Glavnom stožeru: »Sputan sam u donošenju slobodnih odluka i ne odgovaram za posljedice. Molim da mi se precizno saobći donesena odluka na predstavku Frkovića i Samardžije.«²⁶⁶ Ubrzo mu je saopšteno da se Gospić ima braniti do kraja i po svaku cenu, bez obzira na žrtve. Pošto je imao valjane podatke o kretanju i prikupljanju partizanskih snaga, čije su mu namere bile jasne, u odbranu komunikacije prema Karlobagu uputio je svoje najbolje jedinice da bi je zadržao. Istovremeno, preduzete su svestrane i opsežne mere za utvrđivanje i pripremu grada za neposrednu odbranu.

c) Osvajanje komunikacije Gospić - Karlobag

Gubitkom obližnjih garnizona i uporišta ustaški garnizon u Gospiću zapao je u veoma nepovoljan opšti, a posebno taktički, položaj. Uzastopni neuspesi i porazi u proteklom sudarima vidno su se odražavali na moralnu i borbenu sposobnost njihovih jedinica. Uz to su pretrpljeni značajni gubici u ljudstvu i naoružanju koje su teško nadoknađivali. Mada im je municija, pa i naoružanje, stalno pritalo avionom. Poluokružen, garnizon je bio izložen neposrednim napadima partizanskih jedinica i udarima njihove artiljerije i minobacača. Preostala komunikacija Gospić - Karlobag preko Velebita, bila im je jedini oslonac i kopnena veza sa italijanskim snagama i vlastitom pozadinom, odakle su stalno, očekivali pomoć u snagama i sredstvima. Osim toga, mada su imali naređenje da Gospić brane po svaku cenu bez obzira na žrtve, u zapovjedništvu Operativnog područja Lika takvu mogućnost su ocenjivali krajnje neizvesnom, pa su računali da će im držanjem ove komunikacije u kritičnom trenutku omogućiti izvlačenje snaga iz grada, ako im zapreti potpuno uništenje. Važnost komunikacije bila je potencirana činjenicom što su bili pred gubitkom velikog letelišta severoistočno od Gospića (čim izgube mostove na reci Lici), preko koga se svakodnevno odvijao

265) Ovakvu odluku je predlagala i podržala Komanda 2. armije, pa je već 24-og naredila svojoj avijaciji da tokom 25-og neprekidno štiti i podržava povlačenje. Podržana je bila od ustaškog vojnog poverenika kod ove komande, generala Rumlera (k. 158, br. reg. 6/8, 8/8; Zb. V-14, d. 171).

266) Radi se o Jurici Frkoviću, zloglasnom velikom županu u Gospiću i ustaškom bojniku, i o Josipu Samardžiji tadašnjem ustaškom stožerniku u Gospiću. Da bi opovrgli odluku o povlačenju, oni su odleteli u Zagreb gde su njihova gledišta i predlozi podržani. U vezi sa ovim, radi odluke za povlačenje iz Gospića pukovnik Gustović je kasnije morao podneti lično izjašnjenje (»osobno očitovanje«) glavaru Glavnog stožera (k. 141, br. reg. 2/35-1, 2).

dotur i evakuacija avijacijom. Sva nastojanja da se Italijani privole da svojim trupama preuzmu odbranu ove komunikacije, makar do Baških Oštarija, ostala su bez uspeha. Umesto toga, Italijani su stalno preporučivali napuštanje Gospića i povlačenje snaga na Baške Oštarije i Karlobag, obećavajući svestranu podršku avijacijom i prihvatom svojim snagama na Oštarijama, što se kosilo sa neopozivom odlukom ustaških vrhova u Zagrebu. Prema tome, odbranu i zaštitu ove životno važne komunikacije ZAPOLI je morao vršiti sopstvenim snagama. Kako im prikupljanje jakih partizanskih snaga u rejonu Divoselo - Rizvanuša i Smiljan - Trnovac (osim dva bataljona 2. brigade ovde je pristizala i 4. kordunaška brigada) nije bilo nepoznato, ZAPOLI-u je bilo jasno da se nalaze pred neposrednim, odlučnim i masovnim, napadom na Gospić. No, tačno i pravilno je procenjeno da će udaru na grad prethoditi odlučan udar po komunikaciji sa ciljem da se grad izoluje i okruži. Stoga je rešeno da se za odbranu komunikacije odvoje tri najbolje bojne, što je bilo gotovo polovina njihovih operativnih trupa, nadajući se da će u slučaju neodoljivog pritiska uspeti da ih povuku u Gospić i upotrebe za dalju odbranu garnizona.

Već 26. aprila za odbranu Brušana smeštene su 2. lovačka i 34. ustaška bojna, pod komandom bojnika Tillera, a na Baške Oštarije iz Karlobaga dovedena je sredena i popunjena 1. bojna 12. domobranske pukovnije, pod komandom bojnika Nauma Spišića, jačine oko 600 vojnika. Posednute položaje jedinice su imale da brane odsudno, do krajnjih mogućnosti. Severno od Brušana, položaje k. 642 - k. 739 - k. 750 i stazu između Oštare tt. 798 i Malog Kozjaka k. 938, posela je 2. lovačka bojna. Položaje Paljevine k. 626 - Staro Selo - Paljež k. 772 - Rizvanuša, poselaje 34. ustaška bojna bez 4. satnije. Mesto Brušane već je držala jedna satnija 9. ustaške bojne. Pored puta u rejonu Crne Grede (meštani ih zovu Takalice) položaje je držala 4. satnija 34. ustaške bojne jačine oko 130 ustaša. U rejonu Baške Oštarije 1. bojna 12. pješačke pukovnije imala je, osim mesta, da posedne i položaje: k. 1052 - s. Šikići - bezimeni vis severoistočno Šikići - s. Brkljačići - k. 1055 - Rakita k. 978. Pošto je mesto od ranije bilo pripremljeno za odbranu, utvrđeno i opasano žicom, položaje oko mesta trebalo je posesti i naknadno pripremiti za odbranu, što izgleda nije učinjeno. Komandant 2. italijanske armije koji je izvršio 27. aprila inspekciju odbrane Baških Oštarija utvrdio je »da se hrvatska posada Baške Oštarije oko 500 ljudi ograničila na držanje samo mesta, a ne i okolnih dominirajućih visova«, pa je naložio da se ovi propusti što pre otklone. Ali, kako ćemo videti, za to više nije bilo vremena. Inspekcija generala Robottia odbrane Baških Oštarija ukazuje na njegovu veliku zainteresovanost za držanje ovih položaja, mada nije hteo da ih preuzme i brani svojim snagama. Jedino je dozvolio da se delovi 14. obalske brigade u Karlobagu ojačaju još jednim bataljonom i da se na prevoj Vrata (V. Basača tt. 1091 - Ura k. 927) izbaci jedna njihova ojačana četa.

U toku 27. aprila 15. kordunaška brigada je odbacivanjem 33. ustaške pripremne bojne osvojila, a slamanjem protivnapada 31. ustaške bojne, i zadržala mostove (železnički i kolski - Budački) na reci Lici, čime je upotreba toliko važnog velikog letelišta bila onemogućena. Upravo ovaj uspeh kordunaških jedinica umnogome će pospešiti i olakšati dejstva jedinica 6. divizije na komunikaciji.²⁶⁷»

Razbijanje i zarobljavanje znatnih neprijateljskih snaga u rejonu Bilaj - Medak, kojom prilikom je zaplenjeno mnogo naoružanja i municije, naveli su štab 1. korpusa NOVH da situaciju oceni toliko povoljnom da se odluči za neposredan napad na Gospić. U času odlučivanja bilo mu je poznato da se u rejonu Perušić - Lički Osik nalaze dve ustaške bojne koje je nameravao izolovati i zauzeti

267) Zb. V-14, d. 106; V-15, d. 24, k. 22a, br. reg. 10/1-13, 10/1-14, 12/1-4, 12/1-16, 12/1-33, 13/1-35, 12/1-43, 14/1-24; k. 53, br. reg. 15/2-2, 3, 5, 6; k. 261, br. reg. 41/1-2.

grad pre nego se one povuku u njegovu odbranu. U tome cilju 24. aprila izdata je pripremna zapovest 6. i 8. diviziji za napad na Gospić, precizirajući im pravce napada i zadatke. Pravovremeno je 8. diviziji upućeno naređenje da se sa 4. i 15. brigadom odmah prebaci u rejon Perušića. Dan i čas napada nisu određeni, već se kaže da će uslediti drugog dana pošto se 6. divizija prikupi u Smiljanskom polju. Međutim, pošto je obavešten da su ustaške snage iz rejona Perušić - Lički Osik povučene prema Gospiću, štab korpusa privremeno odustaje od ovoga plana, odlaže napad na Gospić, i 25. aprila 6. diviziji stavlja u zadatak da na najpogodnijem mestu, možda u Brušanima, preseče komunikaciju Gospić - Karlobag, a 8. diviziji da vrši što jači pritisak na grad. Sutradan, 26. aprila zapovešću su detaljno regulisani zadaci i dejstva obe divizije, naglašavajući da se po zauzimanju komunikacije i mostova na reci Lici, pristupi neposrednoj blokadi grada kako bi se stvorili uslovi za odlučujući napad ili se neprijatelja prisililo na povlačenje i napuštanje grada. Igrom slučaja, istog dana kada je u ZAPOLI-u rešeno da se znatno pojačaju snage za odbranu komunikacije, u štabu 1. korpusa je rešeno da 6. divizija te snage razbije i komunikaciju osvoji.²⁶⁸

Štab 6. divizije bio je relativno dobro, mestimično i tačno, obavešten o rasporedu i jačini neprijateljskih snaga, paje bio u mogućnosti da svoje snage i sredstva racionalno rasporedi i upotrebi. Druga brigada, oko 900 boraca, imala je da zauzme Takalice (Crna Greda) i Baške Oštarije, a potom dva bataljona da postavi u osiguranje prema Karlobagu, jedan bataljon da zadrži u rezervi, a jednim bataljonom da pritiska na Brušane i sadejstvuje 3. brigadi. Treća brigada, oko 750 boraca, imala je da zuzme Brušane i Poldinu Glavicu, zatim da poruši mostove i propuste na cesti, a u slučaju potrebe da bude spremna da jednim bataljonom pomogne 2. brigadu u osvajanju Takalica i Oštarija. Prva brigada, oko 800 boraca, imala je da zauzme Klanac (između Brušana i Ličkog Novog) i k. 642, postavljajući se potom prema Gospiću radi osiguranja, s tim da jednom četom posedne cestu Tranvac - Jadovno. Napad - juriš sve jedinice imale su početi 28. aprila u 3. časa »po novom vremenu« - stoji u zapovesti.

Slučaj je hteo da, dok brigade 6. divizije završavaju pripreme ili su već bile u pokretu prema zadacima, u štabu ZAPOLI-a padnu odluke koje će mnogo olakšati i pospešiti izvršenje njihovih ni malo lakih zadataka. Upravo, pošto u toku 27-og nije uspeo da protivnapadima odbaci 15. kordunašku brigadu i povрати mostove na Lici, a time obezbedi i upotrebu velikog letelišta, zapovednik Operativnog područja Lika, rešen da na svaki način povрати mostove i obezbedi letelište, odlučuje da iz Brušana povuče 2. lovačku bojnu radi protivnapada i povratka mostova. U toku noći naredio je da se u 4. časa bojna iz Brušana uputi u Gospić. Da bi koliko-toliko popunio tu prazninu istovremeno je naredio da se iz Takalica u Brušane uputi 4. satnija 34. bojne i da posedne bar najvažnije položaje koje će napustiti 2. lovačka bojna. Baš u trenucima kada je 2. lovačka bojna napuštala položaje da bi se prikupila za marš u Gospić usledio je odlučan juriš bataljona 3. i 1. brigade.²⁶⁹ Slično se desilo i sa 4. satnijom 34. ustaške bojne na Takalicama. Nije, dakle, trebalo dugo čekati da uvidi nesmotrenost svoje odluke, ali pomoći više nije bilo, pogotovo što su svi naponi 31. ustaške bojne u toku 28-og da povрати mostove propali.

Napad su u određeno vreme počele 1. i 3. brigada, dok je 2. brigada usled velike udaljenosti i teškoća noćnog marša po velebitskim strminama i vrletima znatno zakasnila. Treća brigada je ustaške jedinice zaticala u pokretu sa napuštenih položaja, odmah ih razbijala a pojedine položaje gotovo bez borbe osvajala. Već u 3.15 zauzeta je Poldina Glavica i svi položaji severno od Brušana, a

268) Zb. V-14, d. 102, 103, 105; V-15, d. 24; k. 53, br. reg. 15/2-5.

269) Zb. V-14, d. 177, 178, 179, 180, 182; k. 22a, br. reg. 13/1-11, 13/1-22, 13/1-24, 14/1-22, 14/1-24, 14/1-34.

u 6. časova počela je opsada i napad na utvrđeno mesto gde se naišlo na snažan i organizovan otpor. Isto tako je 1. bataljon 1. brigade do 3.30 zauzeo Paljevinu k. 626, a ostale snage zauzele su k. 642 i razvile se na položajima prema Gospiću. Prema bojnoj relaciji ZAPOLI-a u Brušanima su se našli opkoljeni: 2 sata 2. lovačke bojne, 1 sat 34. i 1. sat 9. ustaške bojne, koje su »poslije jake bacačke vatre oko 15 sati raspršene. Jedan veliki dio probio se kroz odmetnike u pravcu Oštarija«. Za gubitke kaže da je nestalo oko 200 domobrana-lovaca i 36 ustaša, 5 dočasnika i 1 časnik. Poginulo je 2 oficira i preko 30 vojnika.²⁷⁰⁾

Iz rejona Divosela izlomljenim vrletnim strminama Velebita 1. i 2. bataljon 2. brigade teško i sporo su se noću probijali prema Takalicama. Ipak je 1. bataljon do 6. časova izbio u Takalice gde je 4. satniju 34. bojne zatekao u pripremi za pokret. Čim je počeo napad, ona se iznenađena gotovo bez otpora razbežala u Velebit i prema Oštarijama. Bataljon je u razvijenom poretku -jednom četom cestom a po jednom severno i južno od nje - produžio nastupanje na Oštarije gde se nalazila kompletna i jaka 1. bojna 12. pukovnije. Bataljon je produžio energično gonjenje - nastupanje prema Oštarijama, mada su mu razbijene ustaše brzo umakle kroz šumu. Četa koja je nastupala cestom kretala se mnogo brže od ostalih, pa je sama izbila pred neprijateljske položaje i žicu. Odmah je otvorila vatru i počela napad i gotovo u jednom naletu upala je u napuštene položaje bez ozbiljnijeg otpora. Verovatno su kazivanja ustaša koji su bežali iz Brušana i sa Takalica pokolebala posadu i ona se, čim je primetila u nastupanju delove 1. bataljona, dala u povlačenje prema Uri, odnosno prevoju Vrata ne pruživši gotovo nikakav otpor. Ovde su je zaustavili i prihvatili italijanski delovi koji su već bili zaposeli ove položaje. Upadnuvši u Oštarije četa se zadržala oko prikupljanja plena i sačekivanja ostalih snaga, pa je izostalo bilo kakvo gonjenje, tako da se neprijatelj uredno i organizovano povukao.

Budući da nisu bile ni tučene ni rastrojene ove snage su se brzo sredile i, uz podršku dva italijanska tenka, dva sopstvena brdska topa i minobacača, prešle u energičan protivnapad. Kako se 1. bataljon više bavio pretresanjem položaja i prikupljanjem plena, zatečen je nespreman za borbu i brzo izbačen iz položaja i odbačen nazad. Povrativši izgubljene položaje neprijatelj ih je ponovo poseo, pripremajući se za dalju borbu i njihovu odbranu. U vreme dok je 1. bataljon osvajao i gubio Baške Oštarije 2. bataljon je sadejstvovao 3. brigadi u osvajanju Brušana, a 3. i 4. bataljoni su bili na putu iz rejona Jadovno-Trnavac. Pošto su 28-og popodne zauzete Brušane odmah je pala odluka da se 2. brigada što pre prikupi oko Oštarija, da ih napadne i zauzme. Od Brušana 2. bataljon je odmah upućen prema Oštarijama, a i druga dva bataljona su tamo uskoro pristizala.

Oko 24. časa 28/29. aprila cela brigada je bila prikupljena oko Oštarija, bataljoni su u potpunoj tišini poseli polazne položaje oko uporišta a da neprijatelj ništa nije primetio. Napad-juriš imao je da počne po svanuću, kada prve minobacačke mine padnu po neprijateljskom položaju. Jutro 29. aprila osvanulo je čisto, vedro i prohladno. Čim su se pojavili prvi sunčevi zraci neprijateljski vojnici, ne primetivši ništa sumnjivo tokom noći koju su proveli u punoj borbenoj gotovosti i opreznosti, izvlačili su se iz rovova i bunkera da na čistom vazduhu protegnu leđa i opuste udove, međusobno se šaleći i zadirkujući. Uvereni da je opasnost napada minula, nisu ni slutili daje okolo njih nedaleko od žice prema njima upereno stotine cevi sa prstom na ožaraču, opuštено su se ponašali paje i borbena gotovost i opreznost popustila. Čim je prva mina praskom pored bunkera označila čas juriša zasula ih je žestoka mitraljeska vatra. Među njima je odjednom nastala pometnja, vika i jurnjava po položajima. Neki su pokušali da zauzmu svoja mesta u rovovima i bunkerima ali nisu uspeli, svuda ih je dočekala

²⁷⁰⁾ Zb. V-14,d. 106, 115, 177, 178,179, 180, 181, 182; k. 53, br. reg. 15/2-6, k. 313, br. reg. 14/3-3, k. 363, br. reg. 13/6, 14/6, 14/6-2.

precizna vatra, pa i oni koji su se tamo zatekli iskakali su i bežali. Usled panike, organizovanog otpora nije bilo, već samo nastojanje da se pobegne iz žice. Pojedinci i grupice bežali su kuda su stigli, ali glavnina se izvukla severnom stranom gde je obruč bio nepotpuno zatvoren, da bi se potom tokom dana prikupila oko Ure k. 927, odnosno prevoja Vrata pod zaštitom italijanske posade sa tih položaja. Italijani su pokušali da organizuju protivnapad uz pomoć dva tenka, ali čim se oglasio protivtenkovski mitraljez tenkovi su se povratili nazad i od protivnapada nije bilo ništa. Nastupanje brigade prema Uri zaustavljeno je na liniji zapadno selo Prpići - k. 900 - poslednje kuće sela Oštarije oko puta, gde su se bataljoni zadržali i pripremali za napad naredne noći.

Prema već pominjanoj bojnoj relaciji ZAPOLI-a 1. bojna 12. pukovnije u borbama za Baške Oštarije, uključujući i borbu za prevoj Vrata (noću 29/30. aprila), imala je 5 ranjenih i 36 nestalih od kojih dva oficira. Ovi podaci se moraju primiti sa rezervom i zbog toga što je po drugim, takođe, njihovim službenim podacima, u ovim borbama ona imala 200-300 vojnika izbačenih iz stroja. Ovaj podatak potkrepljuje i činjenica da se od nje posle ovih borbi u Karlobagu prikupilo 375 ljudi (9 oficira, 18 podoficira, 345 domobrana). Prema izveštaju štaba 6. divizije tokom 28. i 29. aprila u borbama za Brušane i Baške Oštarije (bez borbi za prevoj Vrata - Ura) zarobljeno je 209 vojnika, od toga 7 oficira, među kojima jedan bojničnik (bio je to bojničnik Tiller zapovednik garnizona u Brušanima), dok je bilo 174 mrtvih i 116 ranjenih. Zaplenjeno je 8 mitraljeza, 23 puškomitraljeza, 1 minobacač 81 mm sa 3 mine, 3 mala minobacača, 274 puške, 291.000 metaka i mnogo ostalog oružja i opreme. Oštećenje i jedan tenk na Oštarijama. Gubici 6. divizije (podaci po brigadama nisu evidentirani) iznosili su 14 mrtvih, 40 ranjenih i 2 nestala.²⁷¹

Pošto je držanje i odbrana položaja Ura (k. 927) - V. Basača (tt. 1091), odnosno prevoj Vrata, bilo od velikog interesa za italijanski garnizon u Karlobagu, komandant garnizona pukovnik Peskaroti, pravovremeno ih je poseo jednom četom ojačanom sa dva tenka i drugim sredstvima. Ove snage su, kako je već navedeno, potpomagale i prihvatale domobransku posadu Baških Oštarija. Uz njihovu pomoć i zaštitu, domobranska bojna je i ovoga jutra sačuvana od rastrojstva, zadržana i tokom dana prikupljena i sredena na ovim položajima, pa joj je jedan deo poveren za odbranu, uglavnom oko Ure i po kosama jugoistočno od nje.

U nastojanju da se iskoristi povoljna situacija i do kraja potuče već demoralisani neprijatelj, rešeno je da 2. brigada bez 1. bataljona naredne noći (29/30. aprila) razbije neprijatelja i odbaci ga sa ovih položaja prema Karlobagu. Treći bataljon je frontalno napadao Uru i položaje jugoistočno od nje, 4. bataljon je napadao V. Basaču, dok je 2. bataljon upućen u obilazak ovih položaja pravcem sela Prpići-Ivanova Draga prema k. 866. Kada su 3. i 4. bataljon, uz podršku jednog teškog i dva mala minobacača, prešli na juriš dočekao ih je organizovan i snažan otpor neprijatelja. U oštrom i beskompromisnom sukobu došlo je do bliske borbe oko pojedinih stena uz obostrano masovnu upotrebu ručnih bombi. Neprijatelj se držao čvrsto i branio uporno. Ali, kada je osetio dejstvo 2. bataljona iz pozadine pokolebao se, otpor mu je naglo slabio, usledilo je napuštanje položaja i povlačenje prema selu Sušan. Osvajanjem ovih položaja 2. lička brigada je okončala svoja borbena dejstva oko Baških Oštarija povrh Velebita. Već sutradan ove položaje predavala je bataljonima 1. ličke brigade, a ona je hitala u rejon Smiljana radi napada na Gospić.

271) Zb. V-14, d. 106, 115, 184, 186; Zb. V-15, d. 110, 112, 119; k. 22a, br. reg. 15/1-28, 15/1-30, 15/1-32, 15/1-34, 15/1-40, k. 53, br. reg. 15/2-6; k. 313, br. reg. 18/5-3, k. 414c, br. reg. 33/6, film, 3/263, 264, 270; k. 23, br. reg. 2/1-11.

U borbi za prevoj Vrata 2. brigada je imala 1 mrtvog i 4. ranjena borca, a zaplenila je dva brdska topa bez zatvarača i 317 granata za njih, 1 mitraljez »breda«, 2 puškomitraljeza, 6 pušaka i 60.000 metaka. Italijanska 14. obalska brigada (ova jedinica je bila iz njenog sastava) imala je 20 mrtvih i nestalih i 24 ranjena vojnika.²⁷²»

Istovremeno, dok je 2. brigada osvajala prevoj Vrata, 1. lička brigada je odbacila 32. ustašku bojnu i zauzela Lički Novi i Oštru (tt. 798). Svi pokušaji ove bojne da tokom dana protivnapadom povрати Oštru bili su bezuspešni, pa je ona predveče odbacena na »postav ispred Kaniške blokade (mosta) zaokruženo sjeverno od puta do Kaniške blokade« - piše u bojnoj relaciji, uz gubitke od 12 mrtvih, 19 ranjenih i 1 nestalog.

Za samo dva dana u rejonu Brušane - Baške Oštarije potučene su i rastrojene tri brojno najjače bojne, a pri tom su prebačene preko Velebita u rejon Karlobaga, čime su praktično ispile iz dalje upotrebe i ispod neposredne komande ZAPOLI-a, tako da su za odbranu Gospića stvarno bile izgubljene. Ove jedinice su toliko bile potučene da su posle prikupljanja u Karlobagu bile nesposobne za bilo kakvu borbenu upotrebu, pa su odmah prebačene na ostrvo Pag gde su tokom maja sređivane i popunjavane, da bi tek početkom juna bile sposobne za borbenu upotrebu. Upravo u vreme stezanja čvrstog taktičkog obruča oko gospićkog garnizona sa očiglednom pripremom napada, ZAPOLI-a je ostao gotovo bez polovine svojih operativnih snaga.

Sudeći po sačuvanim dokumentima čim je počeo napad na Brušane u ZAPOLI-u i među ustaškim vlastodržcima u Gospiću nastalo je veliko uznemirenje. Osećajem kritičnosti položaja, uzrujanosti i nespokojsvom odiše svaki njihov dokumenat iz toga vremena, pa bar neke valja pogledati da bi se celokupna situacija pred napad potpunije sagledala i bolje razumela. Još dok mu se držala posada u Brušanima ZAPOLI u 6.55 časova 28. aprila javlja Glavnom stožeru: »Najefikasnije i najžurnije tucite (avijacijom) sela Rizvanušu sa kotom 626, zatim Gredu severno od Brušana i k. 602, k. 739, k. 750 i k. 814. Posada sa ovih kota povukla se u Brušane u žicu. Zatim tucite k. 642 selo Brkljačići i selo Trnavac, te konačno desnu obalu rijeke Like između željezničkog i kolskog mosta«. Već u 13.15 časova eterom je hitao novi zahtev za »efikasnim i najžurnijim bombardiranjem« prostora oko Smiljanskog polja, svih šumaraka i zaselaka, plantaže severno od velikog letelišta, zatim kota 824 i 877 zapadno od Brušana. Očigledno, u uzbuđenosti izgubila se mera u postavljanju zahteva i ciljeva avijaciji, koje bi teško realizovala i znatno brojnija avijacija od one koja im je bila na raspoloženju. U 16.30 ZAPOLI šalje depešu: »Ono što sam predviđao usledilo je. Odsječeni smo između Brušana i Oštarija. Stanje kod Brušana teško (nije znao daje tada već bilo palo - D.O.). Ne možemo se više ni evakuirati ni probiti. Zalihe streljiva i hrane vrlo malene. Stalno smo u teškoj borbi oko Gospića. Molim tražite od Supersloda (komanda 2. italijanske armije - D.O.) da svojim snagama pojača Oštarije, jer je tamošnja posada, preslaba (a imao je bojnu od oko 600 vojnika - D.O.) da izdrži pritisak jakih odmetničkih snaga koje su krenule prema Oštarijama. Ovo je zatraženo i preko talijanskog časnika za vezu«. Utehaje stigla u 18.55 od ustaškog vojnog poverenika u Sušaku kada je javio da je Supersloda obećala slanje minobacača u Karlobag a dokle mogne i u Gospić i da će »pojačati svoje čete u Karlobagu i preuzeti odbranu Vrata i Oštarija, da bi vi mogli upotrebiti svoje čete sa toga pravca za odbranu Gospića. Zapovjedila je zrakoplovstvu najenergičniju djelatnost u zoni Oštarije-Brušane«. Sve je to ostalo samo obećanje odocnelo i neispunjeno, osim dejstava avijacije koja su zaista bila inten-

272) Zb. V-14, d. 111, 115; V-15, d. 112, 116; k. 22a, br. reg. 13/1-22, k. 23, br. reg. 2/1-11, 2/1-25, k. 53, br. reg. 15/2 k.424c, br. reg. 35/6, Danić Damjanović: Posle trinaest sati marša »Šesta prol. div.« »Epoha 1964«, str. 156-158. Hronol. os. borbe Jugosl. 1941-1945, VII, 1964, str. 459, Voj. gl. br. 6/1950, str. 22-25.

zivna. U 21.25 iz Gospića je sa uzbuđenjem javljeno: »2. lovačka i 34. ustaška bojna u Brušanima raspršene i djelomično zarobljene. Manji dijelovi probili se prema Oštarijama. Ako nam uopće mislite pomoći onda požurite. Moral četa slab«. Osim podrške avijacijom i moralnog podstreka druga pomoć nije pristizala.

U 5. časova 29. aprila ZAPOLI traži da avijacija ceo dan nadleće i tuče šumarke i zaseoke oko Gospića, Rizvanušu i »Brušane i Oštarije koje su pale«, da Italijani izvrše protivnapad na Oštarije i tako redom. U 8.30 radio-talasima je jurio izveštaj i zahtev kao vapaj: »U Gospiću imamo samo tri krnje bojne. Vratite nam žurno naše raspršene snage, koje se prikupljaju u Karlobagu i Oštarijama prodorom svježih snaga kroz tjesnac, potom osigurajte put Brušane - Karlobag svojim snagama.« Sa očiglednom, mada skrivenom, namerom - da od Glavnog stožera izdejstvuje odobrenje za povlačenje i napuštanje Gospića, ZAPOLI u 9.25 javlja: »General Glorija (komandant 5. italijanskog korpusa - D.O.) preporuča napuštanje Gospića. Posada da se probija samo do Oštarija. Moje čete u Karlobagu smatra nesposobnim da drže Oštarije... Bez svježih snaga svaki pothvat nemoguć. Gospić ne mogu više napustiti ako bi htio, jer su snage opkoljene.« Uznemiren ovom preporukom, a izgleda i držanjem šefa ZAPOLI-a pa i Glavnog stožera, ustaški pukovnik Sertić (izgleda predstavnik - delegat ustaških vrhova iz Zagreba) depešira u 9.55 časova 30. aprila lično poglavniku: »Talijani smatraju da bi se posada Gospića trebala evakuirati. U interesu državnog, narodnog i najviše u interesu ustaškog pokreta ovo se ne ni pod cijenu najvećih žrtava ne smije dogoditi. Stoga ponovo molim da se naše snage iz Oštarija upute u smislu jučerašnje molbe« - u Gospić. Ovaj, očigledno uticajni, ustaški pukovnik uznemiren situacijom, a nezadovoljan što se zahtevi za pomoć ne ispunjavaju, obratio se 29. aprila u 12.30 lično glavaru Glavnog stožera: »Situacija je kritična. Šaljite najžurnije pojačanje preko Bihaća. Zašto zrakoplovstvo nije dolazilo jučer po podne i danas prije podne?« Odgovor da vazduhoplovstvo nije letelo usled rđavog vremena, a da »Nemci ne mogu uputiti snage iz Bihaća zbog ugroženosti istog, a naših četa tamo nema« nije mogao biti mnogo utešan.

U toku 30. aprila na već pomenutu depešu ustaški pukovnik Sertić dobio je odgovor da je ona uručena poglavniku i da on »pozdravlja hrabru posadu, od koje očekuje da će i dalje istrajati na odbrani svetog hrvatskog tla. Cini sve da se pomogne i olakša vaš položaj«. U 11.40 toga dana od ustaškog vojnog poverenika iz Sušaka primljeno je obaveštenje u kome, pored ostalog, javlja da će: »Talijani uputiti u Karlobag jednu bojnu (bataljon) i danas jednu satniju (četu). Namjera saveznika je uglavnom odbrana prevoja Vrata (Ura k. 927 - D.O.). Ne pokazujući ni malo volje za pružanje pomoći Gospiću već predviđaju evakuaciju Gospića tako da se posada sama probije putem prema Baškim Oštarijama«. Dakle, ako je i bilo iluzije više nije moglo biti, saveznika se nije ticao njihov težak položaj. Pošto mu je 32. ustaška bojna iz Ličkog Novog i sa Oštre (tt. 798) odbaćena na ivicu grada, ZAPOLI u 13.30 javlja o kritičnoj situaciji i traži žestoko celodnevno bombardovanje Ličkog Novog, Divosela, Vedrog Polja, Jasikovca, Vučinovića brda (k. 583), sela Došani i Starčevići, Čoiluk i plantažu severno letelište. Uznemireni ustaški pukovnik Sertić u 16 časova opet se obraća Glavnom stožeru: »Neprijatelj zauzeo Lički Novi i Oštru (k. 798) i svuda se nalazi pred žicom pripremajući opći napad na Gospić sa svih strana. Zašto zrakoplovstvo ne bombardira tražene ciljeve to je veleizdaja«, da bi se već u 17.30 ponovo obratio lično poglavniku: »Zbog toga što nas zrakoplovstvo već dva i pol dana nije pomagalo izgubili smo dvije bojne (misli na 2. lovačku i 34. ustašku, jer za sudbinu 1/12. pukovnije još nije znao - D.O.). Neprijatelj je zauzeo najbližu okolicu Gospića i svuda se nalazi pred žicom. Bombardira nas usredotečenom vatrom bacača i topova. Molim najenergičnije bombardirajte cjelokupnim hrvatskim i njemačkim zrakoplovstvom i danju i noću jer nam samo tako možete pomoći«. Odmah zatim, u 18 časova, iz ZAPOLI-a u Glavni stožer upućen je alarmantan telegram:

»Odbačeni smo u najužu odbranu. Moral podređenih opao. Grad pun izbjeglica. Dužnost vaša da nam pomognete, jer smo vašom krivicom dospjeli u ovaj položaj«. Neka uteha stigla je istog dana od italijanske Vojne misije u Zagrebu da će njihovo vazduhoplovstvo pružiti svu pomoć Gospiću i da će svojim trupama učestvovati u odbrani prevoja Vrata, očigledno ne znajući daje ta odbrana već bila slomljena. U ovakvom tonu i sadržaju depeširanje se nastavljalo i sledećih dana.²⁷³»

d) Učešće u napadu na Gospić

U silovitom naletu, kako je već izloženo, brigade 6. ličke divizije su za svega dva dana (28. do 30. aprila) potpuno ovladale komunikacijom Gospić - Karlobag i dovele gospićki ustaški garnizon ne samo u punu izolaciju već i u čvrsto taktičko okruženje. U tim dnevno-noćnim borbama raspršene su i dobrim delom uništene tri kompletne ustaško-domobranske bojne. Mada su usled rastrojstva i gubitaka bile borbeno neupotrebljive važno je bilo da su, odbacivanjem preko Velebita, istrgnute ispod komande zapovjedništva Operativnog područja Lika koji sa njima nije mogao više da računa u svojim planovima za odbranu Gospića.²⁷⁴ Nakon što je 1. lička brigada u toku 30. aprila odbacivanjem 32. ustaške bojne zauzela Lički Novi i Oštru (tt. 798) a 3. lička brigada je već bila blokirala Kanižu, posela Žabicu, Jasikovac i zaselak Obradoviće, snage 8. kordunaške divizije posele mostove na reci Lici - 15. brigada, a njena 4. brigada zatvorila pravce prema Pazarištima i Smiljanu. Gospić se našao u zatvorenom taktičkom okruženju. Time su stvoreni povoljni uslovi da se snažnim udarom pokuša osvojiti grad, tada od velikog političkog i vojnog značaja za obe sukobljene strane. Osim grada Gospića cela Lika je tada bila slobodna, pa se slobodna teritorija dalje širila u severnu Dalmaciju, Bosansku krajinu, Kordun i Baniju i Gorski kotar. Ocenivši situaciju povoljnom za napad, štab 1. hrvatskog korpusa nije oklevao, odmah je pala odluka za napad i u toku 30. aprila divizijama je izdata borbeno zapovest.

Politički razlozi da se ide na osvajanje grada, prema borbenoj zapovesti štaba 6. divizije, bili su u tome što je Gospić »najveći i u svjetskoj javnosti poznati grad u Lici, a tu je i začet ustaški pokret u Hrvatskoj i po svojim tradicijama je najznačajnije mjesto za Pavelićevu ustašku Hrvatsku. Gospić je odgojio najveći broj ustaških bandita. Tu je poklato i uništeno najviše srpskih rodoljuba i naroda u Lici«. Trebalo je likvidirati ovo »poslednje neprijateljsko uporište u Lici, ekspozituru Jadovnog, Slana, otoka Paga i drugih stratišta nevinog ljudstva.« U vojničkom pogledu, padom ovoga jakog garnizona oslobodile bi se jake snage koje se »mogu i moraju prebacivati na ostale sektore Hrvatske, da oslobađaju još

273) Zb. V-14, d. 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186; Zb. V-15, d. 110, 112, 116, 118, 119; k. 22a, br. reg. 12/1-43, 13/1-2, 13/1-11, 13/1-22, 13/1-24, 14/1-22, 14/1-34, 15/1-8, 15/1-7, 15/1-9, 15/1-12, 15/1-23, 15/1-28, 15/1-30, 15/1-32, 15/1-33, 15/1-34, 15/1-35, 15/1-36, 15/1-40; k. 313, br. reg. 14/33, 18/5-3, 19/6, 21/5, k. 363, br. reg. 11/6, 13/6, 14/6, 14/6-2, 19/6, 25/6.

274) Čim su se razbijene bojne 30. aprila prikupile u Karlobagu, po naređenju k-ta 5. arm. korpusa pošto se »ne mogu korisno upotrebiti, evakuisane su na Pag da bi se olakšala mogućnost odbrane Karlobaga« (Zb. V-14, d. 112). Već 1. maja ove snage od 1300 voj. (po italijanskim podacima 1.466) prebačene su na ostr. Pag (Zb. V-15, d. 110, 112, 119, 129). »Od ovih ostataka postrojio sam privremeni paški zdruk« - izvestio je voj. poverenik iz Sušaka. U Novalju je smestio 2. lov. bojnu sa svega dva sata i strojničkim poluvodom, ukupno časnika 10, dočasnika 30, domobrana 415. U Starom Gradu i Solinama smeštena je 1. bojna 12. pukovnije (u koju su ušli delovi 19. i 20. sata i 1. pohodnog sata), svega dva sata, ukupno 9 časnika, 18 dočasnika i 348 domobrana (na B. Oštarijama imala oko 600 ljudi). U gradu Pagu je smeštena 34. ustaška bojna (u nju su ušli i ostaci 1. sata 9. ustaške bojne), svega tri sata (imala je četiri), ukupno 4 časnika, 26 dočasnika i 451 vojničara. Pristigla je 30. aprila i njihova »legionarska satnija iz Italije« ali nju su Italijani zadržali za odbranu Karlobaga. (Zb. V-15, d. 119; k. 22a, br. reg. 15/1-28).

neoslobođene krajeve, da vežu neprijatelja za druge sektore, da ga tuku na njegovim najosetljivijim mestima i da ga tuku u samo srce.«^{275>}

I na drugoj strani, za ustaške vojno-političke vrhove, bilo je važno po svaku cenu »očuvati Gospić sa nacionalnog i političkog gledišta.« Ovo stoga što je »Grad pun bogatstva. Privatne kuće dobro namirene hranom i drugim potrebama. Skoro sve pismohrane napuštenih mjesta u Lici bile su donešene u Gospić. U gradu je bilo još dosta staroboraca-ustaša. Upadom u Gospić partizani bi postigli nevjerovatan moralni i tvarni uspjeh, koji se ničim nikada ne bi mogao izjednačiti sa naše strane. Bilo je dakle, jasno da ovu koljevku ustaštva i ustaškog pokreta ne smijemo napustiti ni pod cijenu najvećih žrtava.« Čim je, padom ustaških garnizona u Perušiću, Ličkom Osiku, Metku, Ribniku i Bilaju, zapretila 23. aprila opasnost neposrednog napada na Gospić »žurno i grozničavo je tada počelo uređenje Gospića za odlučnu predstojeću borbu. Sve je dignuto na noge. Muško i žensko. Po mojim uputama pojačana je posada miliconerima do onog broja koliko je bilo oružja u pričuvi (okruglo 600). Ustaška mladež i časna radna služba dobila je zadatak utvrđivanje i opskrbljivanje položaja i posade. Popunjeno je oružništvo i redarstvo. Podignuto je više pojasa utvrda (barikada) u samom Gradu. Uređena je skrb za izbjeglice. Poduzete su najstrože redarstvene mjere radi suzbijanja uhodarstva. A najzad proglasio sam izuzetno stanje«, - piše u bojuj relaciji ZAPOLI-a.

U pogledu utvrđivanja i celokupne fortifikacijske organizacije odbrane grada preduzete su svestrane opsežne mere. Postojeći 21 veliki betonski bunker ojačani su izgradnjom uz njih rovova sa lednom zaštitom. Međuprostori bunkera utvrđeni su neprekidnim rovovima i manjim bunkerima i posednuti novim posadama. U gradu su podignuta dva pojasa barikada, a u blizini njih utvrđene su kuće. U sredini grada na trgu pred crkvom izgrađena je poslednja odbrambena tačka. Sve zgrade gde su se nalazile vojne komande, vojni uredi, radionice, skladišta, previjališta i kuhinje posebno su utvrđene. Sve utvrde uređene su za odbaranu u sve strane. Snage sa kojima je raspolagao ZAPOLI u odbrani grada bile su u sledećem rasporedu:

»Sjeverni sektor: 1 sat IX bojne u kasarni, Stožerni sat ZAPOLI, odbrambena bojna (milicija 350 momaka), protukolski vod 12.p.p., polubitnica IV stojećeg zdruha (2 gorska topa 7,5; 33. polubojna (imala dve satnije - D.O.),

Južni sektor: 2. oružnička pukovnija (200 oružnika), odbrambena bojna (milicija 250 momaka).

I pojas barikada: novačni sat IX bojne,

II pojas barikada: naoružani građani, domobranci i ustaše pomoćne službe. Sredina grada (reduit) - 105 redara.

Pričuva: 31. bojna sjeveroistočni rub grada u postavu i 32. bojna jugozapadni rub grada u postavu. 1 sat IX bojne u postavu na željezničkoj stanici (izvan odbrambenog pojasa grada Gospića), oklopni sat sa 7 tenkova u sredini grada.«²⁷⁶¹

Usled pomanjkanja podataka brojna jačina celokupnih snaga branioca ne može se tačno utvrditi. Ali, ako se uzme prosečna popunjenost bojni (500-600 ljudi), pa tome dodaju ostale pomenute jedinice, kao i nepomenuti delovi raznih jedinica koji su se tokom ranijih dejstava povlačili u grad, zatim milicija, oružnici, policija, brojni naoružani građani, onda izgleda realan podatak iz borbene zapovesti 6. divizije da se radi od 2.500 do 3.000 ljudi. Odnos snaga branioca i

275) Zb. V-15, d. 1; V-14, d. 102, 114; k. 796, br. reg. 7-1/1.

276) AVII, k. 53, br. reg. 15/2-8. U navedenom sastavu izostavljen je stožerni sat 4. ustaškog zdruha mada je bio tu. Ne pominje se takođe, ni 6. ustaška pripremna bojna (sredinom aprila imala dve satnije, oko 300 ustaša), mada su ustaše prebegle 10. maja izjavile da su iz 4. sata ove bojne koja je toga dana držala položaje između kanižkog mosta i kasarne (Zb. V-15, d. 33).

napadača u najpovoljnijem slučaju za napadača kretao se oko 1:1, a po nekim podacima bio je i mnogo povoljniji u korist branioca.²⁷⁷¹

Podaci kojima je raspolagao štab 6. divizije, pa prema tome i ostali štabovi, bili su u mnogo čemu netačni. Najbliži stvarnosti izgledaju podaci o brojnosti i naoružanju posade gospićkog garnizona, dok su podaci o fortifikacijskoj razvijenosti i organizaciji odbrane, o moralnom stanju neprijatelja u svemu ostalom bili netačni. Evo što je, o stanju i organizaciji neprijateljske odbrane u Gospiću, štab 6. divizije saopštio svojim jedinicama u borbenoj zapovesti za napad od 1. maja 1943. godine. On kaže: »Neprijatelj je samo mjesto u širokom krugu ogradio bodljikavom žicom i utvrdio sa 12 bunkera, (a bilo ih je 21 veliki sa mnoštvom manjih - D.O.) od kojih se veći dio nalazi na ulazima. Loša strana neprijateljskog utvrđenja je u tome, što neprijatelj nema osim ovog kruga dubinskih (prihvatnih) utvrđenja, (a imao je tri posjednuta pojasa - Đ. O.), te na taj način u slučaju našeg brzog prodora ne može organizovano prihvatiti (pothraniti) borbu. Osim toga neprijateljski sistem odbrane po svome opsegu iziskiva veliku posadu i na taj način neprijatelj ne može imati jačih rezervi, (a imao je dve ustaške bojne u rezervi - D.O.). I pored iznetih podataka pretpostavlja se da će neprijatelj pokušati dati žestok otpor ukoliko mu naše snage omoguće jedinstvenu komandu i plansku odbranu, do čega prema našem predviđenom planu ne smije i ne može doći«.

Osim toga, oslanjajući se na podatke da: »u Gospiću se nalazi neprijateljska posada satjerana iz svih zauzetih mjesta u manjim djelovima tj. izmješana je: ustaše, prisilno mobilisane ustaše, domobrani i nešto žandara«, računalo se ne samo sa olabavljenom disciplinom i organizacijom nego i sa ozbiljno poljuljanim borbenim moralom neprijatelja. Olako je previđena činjenica, koja je inače morala biti poznata, da se u gradu nalaze sve ličke ustaše koje su iz svojih mesta uspele izbeći tu, među njima i oni najistaknutiji koji su pripadali samom vrhu ustaškog pokreta, pa nije trebalo imati iluzija u njihovu odlučnost i sposobnost da zavedu red i disciplinu, da svakog prisile na poslušnost i borbu do kraja koristeći se pri tome i krajnjim sredstvima. Pored svih ostalih oštih mera, ustaše su pribegle i sledećem: »Posadama svih utvrda naređeno je da povlačenja nema. Svak ima da ostane na svome postavu ma šta se dogodilo. Povlačenje nije bilo moguće već iz tog razloga, što su posade svih utvrda imale strog nalog da na svakog bez opomene pucaju koji se pred njima pojavi u toku neprijateljske navale.« Dakle, svako ko bi iz bilo kojih razloga krenuo unazad imao je biti ubijen bez opomene. Uporedo s tim »svi zapovjednici od zapovjednika bojne pa navise, kao i od strane ovog zapovjedništva posebno određeni časnici u toku cijele noći obilazili su postave, hrabрили posade i osobno uticali na tok borbe.« Neprijatelj je bio dakle odlučan da odbrani grad, imao je zato dovoljno snaga i sredstava, a upotrebio je zaista efikasne mere u zavođenju reda, discipline i poslušnosti.²⁷⁸¹

Plan napada štab 1. korpusa zasnovan je na podacima kojima je raspolagao i na svojim ocenama i pretpostavkama o neprijateljskom dejstvu i držanju u

277) U depeši od 8. maja ZAPOLI stanje ovako prikazuje: »Snage odbrane Gospića: 1 sat 9. bojne, 1 sat 2. polubojne (ova se prvi put pojavljuje, možda je greška pa se radi o 6. pripreмноj bojni, jer osim 2. lovačke, druge sa sličnim nazivom dosada nije bilo - Đ. O.), 33. pripreмна bojna, stožerni sat ZAPOLI (ni ovde nema stožernog sata 4. zdruga), 1 sat oružnika, 1 sat dobrovoljaca, 5. gorskih topova, 3 bojna kola, 2 protuoklopna topa i top Pito. Sve u užem odbrambenom pojasu. Zatim 31. i 32. bojna sa 2 bacača van pojasa za manevar. Ukupno 1.400 boraca«. Ovoliko minimiziranje snaga verovatno je imalo za cilj da se prikaže »stanje što crnje« kako bi se »što jači dojam postigao u Zagrebu u pogledu jačine snaga« - pravdao se kasnije pukovnik Gustović. Već pomenute prebegle ustaše su izjavile da u Gospiću ima što čega 5.000 vojnika (Zb. V-15, d. 33). Drugi prebegli ustaša izjavio je da u gradu ima oko 2.000 starih ustaša, oko 200 novomobilisanih ustaša, 400 domobrana i 1.100 žandara, policajaca i naoružanih meštana iz okolnih sela, da glavnu reč u odbrani grada imaju ustaški bojnici Jurica Frković, Delko Bogdanić i Venture Baljak.

278) Zb. V-14, d. 102, 105, 106, 109, 111, 114; V-15, d. 1, 24, 25; k. 53, br. reg. 15/2-8; k. 796, br. reg. 1/1; k. 424, br. reg. 8-3-1/1.

toku borbe. U nastojanju da iskoristi neprijateljske slabosti u koje je verovao, nije se išlo na snažan koncentričan napad po dva ili više pravaca, već se radi prodora u grad pribeglo snažnom udaru jednim pravcem uz snažan pritisak na ostalom frontu, s tim što je pravac preko Kaniže ostavljen otvorenim. Osnovna zamisao plana je jasna, želelo se da se neprijatelja snažnim kružnim napadom ne prisiljava na borbu po svaku cenu, odnosno da ga se ne lišava perspektive spašavanja izvlačenjem i napuštanjem grada, nudeći mu čak i otvoren pravac u tome cilju. Stoga je ešeloniranim snagama na pravcu glavnog udara trebalo razbiti njegove snage i upasti u grad, dezorganizovati mu odbranu i komandovanje, uneti pometnju i kolebanje među posade i, na taj način, prisiliti neprijatelja na izvlačenje snaga otvorenim pravcem i napuštanje grada, čemu bi sledilo gonjenje, rastrojavanje i tučenje njegovih snaga u povlačenju na otvorenom prostoru.

Glavni udar, pravcem Smiljanska ulica (cesta) - centar grada, nosila je 6. divizija sa dve brigade, svaka postrojena u dva ešelona. Sav ostali front oko grada pokrivala je 8. kordunaška divizija sa svoje dve nekompletne brigade. U zoni isključno Pazariška ulica (k. 571) do reke Novčiće dejstvovala je 4. brigada, bez 3. bataljona, sa zadatkom da zauzme Budačku ulicu, a 15. brigada imala je da blokira železničku stanicu jednom četom, dok je ostalim snagama trebalo da ugrožava neprijateljska utvrđenja sa linije Žabica - Jasikovac - Bilajska ulica.

Dobivši zadatak da izvrši prodor u vidu klina, pravcem Smiljanska ulica - malo egzercirnište - novo i staro sajmište - do mosta, 6. divizija je imala da izbori rešenje u boju za osvajanje grada. Stoga se štab divizije, kada je primio zadatak, rešio na zamašno pregrupisavanje snaga kako bi za izvršenje ovako odgovornog zadatka prikupio i u borbu uveo svoje trenutno najbolje jedinice. U času prijema zadatka (30. aprila) njegova 1. i 3. brigada su se nalazile neposredno oko grada (od Kaniže, preko Oštre, Žabice, Jasikovca do Obradovića), dok se 2. brigada nalazila povrh Velebita na položajima V. Basača (tt. 1091) - Vrata - Ura (k. 927). Ocenjujući da mu je za ovaj težak zadatak pouzdanija znatno jača 2. od 1. brigade rešio je da ih zameni. U toku 1. maja 1. brigada je preuzela položaje na Velebitu, a 2. brigada je usiljenim maršem dovedena u rejon Smiljana. Istovremeno su rokirane snage 8. divizije, 15. brigada sa mostova u rejon Bilaja odakle se razvijala prema zadatku, a 4. brigada bez 3. bataljona pomerena je iz Smiljanskog polja u rejon selo Budak - Budačka ulica. Tako su se ujutro 2. maja sve brigade određene za napad našle u rejonima prikupljanja na svojim pravcima napada.

U tome vremenu je štab 6. divizije sa Oštre (tt. 798) izvršio komandantsko izviđanje sa potčinjenim starešinama i štabovima kojom prilikom im je precizirao zadatke, detaljno razradio plan napada i načine dejstva, utanačio sadejstvo, održavanje veze i ostalo.

Prva brigada, bez 2. bataljona, na položajima povrh Velebita (V. Basača - Vrata - Ura) imala je zadatak da spreči neprijateljsko nadiranje od Karlobaga i da poruši put Ura - Baške Oštarije - Brušani. Njen 2. bataljon ojačan sa tri mitraljeza postavljen je u zasedu na liniji Oštra (jedan mitraljez na južnoj, jedan na istočnoj, jedan na severnoj strani) - Lički Novi sa zadatkom da ostane u tajnosti i da tu neprimećen sačeka neprijatelja kada se uputi u izvlačenje iz grada Kaniškom ulicom gde mu je ostavljen otvoren izlaz.

Druga brigada sastava: 4 pešadijska i 1 mitraljeski bataljon, četa za vezu, pionirski vod, vod teških minobacača (81 mm) i odeljenje protivkolskog mitraljeza (jedan), postrojena u dva ešelona sa po dva bataljona, imala je da energično napada i odlučno prodire pravcem Smiljanska plantaža, preko logorišta, uključujući desno Smiljansku ulicu a levo Pazarišku ulicu, prema opštini prodirući dalje glavnom ulicom prema ustaškom stanu (bivši Sokolski dom), a potom da pročisti istočnu i zapadnu stranu ove ulice i da izbije na most na reci Novčići. Ukoliko na sastave glavne i Budačke ulice istovremeno ne pristigne 4. brigada Budačkom ulicom, osigurati levi bok i potpomoći 4. brigadu u prodiranju. Desno,

sa 3. brigadom imala je stalno održavati čvrstu i neprekidnu vezu i koordinirati dejstva.

Treća brigada sastava: 4 pešadijska i 1 mitraljeski bataljon, četa za vezu, vod teških bacača (81 mm) i odeljenje protivkoloskog topa (jedan), postrojena takođe u dva ešelona sa po dva bataljona, imala je da energično prodiire uporedo sa 2. brigadom preko malog egzercirišta, zahvatajući staro i novo sajmište, pa ulicom Stanići i Došani prodreti do vojne kasarne i Murkovićevog paromlina na Novčići. Po dostizanju ovih ciljeva imala je delom snaga zaposesti, utvrditi i pripremiti za odbranu, hotel »Evropa« i vojnu kasarnu, a glavnim snagama obrnuti se prema zapadu i nadirati Kaniškom ulicom radi slamanja otpora neprijateljskih odsečenih delova. U prodiranju dobro osigurati otkriveni desni bok.

Početak napada utvrđenje za 19 časova 2. maja 1943. godine. Po razbijanju neprijatelja i osvajanju grada, za održavanje reda i prikupljanja plena u njemu je trebalo da ostane 2. lička brigada. Sve ostale jedinice upotrebile bi se prema situaciji, ali u svakom slučaju odmah po okončanju borbi imale su biti povučene iz grada.

Artiljerija: 3 brdska topa 75 mm, 3 brdska topa 65 mm plasirana na vatrenim položajima u visini k. 571 na Smiljanskoj cesti, pod neposrednom komandom štaba divizije, imala je zadatak da tuče neprijateljske rovove i vatrene tačke-bunkere severno od kasarne i severoistočno od italijanskih baraka (logorišta), kao i veliki bunker između ovih objekata, kako bi omogućila prodiranje pešadije i tenkova u grad. U daljem toku napada artiljerija je trebalo da tuče objekte koje budu tražile pojedine brigade na svojim pravcima napada.

Vod tenkova (dva tenka) imao je zadatak da, po završetku artiljerijske pripreme napada, »rastrga žicu ispred napadnih kolona« 2. i 3. brigade na više mesta, a potom da vatrom podržavaju pešadiju u prodiranju kroz prolaze od prvih zgrada. U prodiranju kroz grad trebalo je da neposredno sadejstvuju pešadiji u osvajanju pojedinih jakih vatrenih i otpornih tačaka.

Komandno mesto divizije bilo je u usamljenoj kući kod k. 568 na Smiljanskoj cesti, komandno mesto 2. brigade kod usamljene kuće severno od aerodroma, a 3. brigade u istoj visini samo južno od ceste. Sa komandnog mesta divizije, pored kurirske, uspostavljena je telefonska veza sa komandnim mestom 2. i 3. brigade i komandantom artiljerije. Brigade su takođe imale da uspostave telefonsku vezu sa svojim bataljonima u prvom ešelonu.

Divizijsko sanitetsko previjalište bilo je smešteno u usamljenoj kući na južnoj ivici Smiljanske plantaže, a dalja evakuacija se vršila pravcem Budački most-Lički Osik.²⁷⁹⁾

Ovako zamašno pomeranje, prikupljanje i grupisanje snaga neposredno oko grada nije ostalo nezapaženo, pošto je branilac bio veoma oprezan, nadao se napadu, pa je budno motrio zbivanja, a uz to je imao razvijenu i obaveštajnu službu (često se poziva na izveštaje uhoda) koja je dobro funkcionisala. Tako, na primer, 1. maja u 5.30 ZAPOLI je tražio: »Tucite (avijacijom - D.O.) Bogdanić k. 654, Debelo Brdo, Oštru, Lički Novi... i sve redom okolo. Mi smo na užoj periferiji grada i željezničkoj postaji. Hrvatske trobojke i neprijatelj upotrebljava«. Sutradan u 10.30 on javlja o prikupljanju partizana i traži snažno bombardovanje, pa dodaje: »Zrakoplovstvo nas uspešno pomaže. Njegova snažna i neprekidna pomoć od presudne je važnosti. Ustaški pukovnik Sertić teško ranjen na uzletištu u času kada je pošao u Zagreb«. Istog dana (2. maja) u 11.30 on traži: »Šaljite nam najžurnije zrakoplovom streljivo i to šrapnele za top 65 mm, bombe za bacač 81 mm, streljivo za puške, svjetlučarske naboje i 150 prižizaka za gorski top 65 mm«. Mada je toga dana padala kiša i bila jaka oblačnost, pa avioni usled nepodesnog vremena nisu mogli leteti, ZAPOLI u uzbuđenju od neposrednog

279) Zb.V-14, d. 114; V-15, d. 1, 24, 25; k. 424, br. reg. 8-3-1/1; k. 796, br. reg. 1/1.

napada kao da previđa tu činjenicu, pa uporno traži doletanje, dejstvo i podršku avijacije. Posle podne toga dana u 17.45, neposredno pred napad, uzbuđeno depešira: »Jače neprijateljske snage u prikupljanju oko sela Smiljana sa namjerom napada na Gospić. Izvidite i tucite snažno«, ali to zbog nevremena nije usledilo, da bi potom u 21 čas saopštio: »U 19.00 sati otpočeo opći napad na Gospić sa sjevera i sjeverozapada. Molim odmah najžurnije intervenišite zrakoplovstvom«. Iako očekivan, snažan napad brigada 6. divizije doveo je ZAPOLI u punu neizvesnost i veliko uzbuđenje. Samo u takvom stanju je moglo doći do traženja pomoći avijacije po mračnoj i kišovitoj noći, kako su to oni činili.²⁸⁰

Pravcem glavnog udara napad je počeo kako je bilo i predviđeno, tačno u 19. časova. Vreme je bilo kišovito, zemljište poorano, raskvašeno i blatnjavo, što je uveliko otežavalo privlačenje, iscrpljivalo borce i umanjivalo snagu i oštrinu napada. Ipak, mada je još bio dan koristeći se šumarcima i voćnjacima, živicama i usecima puteva i jaruga, bataljoni prvog ešelona su izbili na jurišno odstojanje -juriši položaj. Artiljerija je na vreme otvorila vatru po rovovima i bunkerima. Ali, njena vatra po rovovima bila je neprecizna, a betonskim bunkerima nije mogla ništa, tako da neprijateljski sistem vatre i odbrane nije ni ugrozila ni poremetila. Svojom nepreciznošću neprijateljsku posadu u rovovima i drvenozemljanim bunkerima uz njih nije dobro ni uznemirila ni moralno uzdrimala i pokolebala, što se očekivalo. Dakle, dejstvo artiljerije je zakazalo u najvažnijim trenucima. Mada je utrošila dosta granata, usled nepreciznosti napad pešadije ni malo nije olakšala. Da nevolja bude potpuna ovoga puta su i tenkovi, odnosno tenkovske posade potpuno zatajile u izvršavanju svojih, takođe za uspeh napada presudnih, zadataka. Da svojom bukom ne bi otkrivali nastupanje pešadije do jurišnog položaja, tenkovi su zadržani pozadi, s tim da se na najvažnijem pravcu ubace u napad kada pešadija stupi u borbu u neposrednoj pripremi juriša.

Pošto su izbili na jurišno odstojanje, bataljoni prve linije stupili su u neposrednu borbu sa neprijateljem. Žestokom vatrom štitili su svoja bombaško-jurišna odeljenja upućena radi otvaranja prolaza u žičanim preprekama, nastojeći da neutrališu neprijateljsku vatru iz rovova i bunkera. Međutim, otvaranje prolaza u širokoj i gustoj žičanoj prepreci uz to snažno branjenoj gustom i preciznom bliskom vatrom nije uspevalo. U mnogim pokušajima da izvrše zadatak, bombaši su pred preprekama padali ali prolaze nisu otvarali. Tako je juriš bataljona prve linije bio onemogućen, a time i napad u početku ispred žice zakočen. Situacija za napad je postala kritična, pa su sve nade, da se bar na pravcu jednog bataljona neprijateljska odbrana prokine i načne, polagane u tenkove. Oni su uvedeni na pravcu 2. bataljona 2. brigade sa preciznim zadatkom da nastupe energično i u naletu pregaze prepreku i naprave u njoj nekoliko prolaza, a zatim da propuste i vatrom štite pešadiju. Međutim, izbivši u streljački stroj pešadije neposredno pred žicu, oni su se zbunili, pokokolebali i stali. Puna tri časa oni su se u poretku bataljona, manje-više, u mestu vrteli, neodlučno i besciljno manevrisali, ali da pristupe gaženju žice i otvaranju prolaza nisu se usuđivali. Takvim svojim držanjem oni su bataljonu više štetili nego koristili, više ga ometali nego potpomagali u dejstvu. Najzad su borci 2. bataljona zahtevali da se tenkovi uklone i prebace na drugo mesto, a da će oni sami pokušati makazama proseći žicu i otvoriti prolaze. Oko 24 časa tenkovi su povučeni iz poretka ovoga bataljona i prebačeni na pravac 1. bataljona 3. brigade.

Pošto su se iz njegovog poretka udaljili tenkovi, 2. bataljon 2. brigade uporno je nastojao da svojim bombaško-jurišnim odeljenjima prošeće žicu, i otvori prolaze za upad snagama unutra. Oko 2. časa 3. maja, sa zapadne strane italijanskih baraka na logorištu, prosečen je jedan uzak prolaz i kroz njega su odmah ubačene 1. i 2. četa. Prolaz je bio uzak paje i ubacivanje snaga teklo sporo a zora

280) AVII, k. 22a, br. reg. 15/1-45; k. 23, br. reg. 2/1-9, 2/1-10, 2/1-16, 2/1-17, 2/1-25.

se približavala. Situaciju nije olakšalo ni to što je štab divizije, čim je počelo ubacivanje snaga, naredio da se vatra pojača na ostalim delovima fronta, a na ovome da se što više utiša, da bi se neprijatelj obmanuo pa da više pažnju usmeri na ostale delove fronta. No, neprijatelj nije naseo, varka nije uspeła. Čim su se čete 2. bataljona ubacile kroz žicu naišle su na snažan otpor iz drveno-zemljanih bunkera povezanih neprekidnim rovom. Bombaško odeljenje sa komesarom 2. čete Petrom Orličem na čelu privuklo se rovu i zasulo ga ručnim bombama, ali neprijatelj nije popuštao. Osam boraca, među njima i komesar čete Orlič, pokošeno je pred rovovima i bunkerima, dok su se vodnik 3. voda Petar Čović i još jedan borac uspeali izvući. Kako su svi naponi ostalih bataljona prve linije, da prošeću žicu i upadnu u neprijateljski raspored tokom noći, propali a nejake snage 2. bataljona kroz jedan uzak prolaz pod neprestanom vatrom se nisu mogle pojačati, a uz sve to počinjalo je i praskozorje, napad je obustavljen i naredeno je povlačenje svih snaga iz neposrednog dodira na rastojanju 400-500 metara.

I na pravcu 1. bataljona 3. brigade tenkovi su dejstvovali smušeno, neodlučno i kolebljivo, pa nisu ni učinili ništa. Uistinu, svojom pojavom privukli su još žešću vatru branioca, pa je bataljon imao još težu situaciju i više nedaća nego pre njihove pojave u svom poretku. Ovaj bataljon je imao najveće gubitke, oko 40 boraca izbačenih iz stroja. U tome kolebljivom kretanju ispred neprijateljskog položaja jedan tenk je oštećen iz topa »pito«, gde je i ostao, dok je vozač tenka poginuo a mitraljezac teško ranjen, po svemu sudeći prilikom napuštanja tenka.

Posle obustavljanja napada, izvlačenja iz neposrednog dodira i prekida borbe, po jedan bataljon svake brigade ostavljen je na položaju prema neprijatelju (400 - 500 metara), a ostale snage su povučene na odmor.

Za ispoljenu hrabrost i odlučnost u napadu štab 6. divizije javno je pohvalio 2. bataljon 2. brigade koji se »probio kroz žicu do neprijateljskih rovova i bunkera«, a u prethodnim borbama na Takalicama i Baškim Oštarijama ispoljio je odlučnost i upornost u borbi.

Mada je snagama 8. divizije u ovome napadu dodeljena pomoćna uloga-jak pritisak na širokom frontu radi prikivanja i blokiranja neprijatelja - one su napadale energično i odlučno uz puno zalaganje snaga. Otpor je svuda bio dobro organizovan, odlučan, postojan i nepokolebljiv, pa značajnijeg uspeha nije bilo. Na pravcu Budačka ulice 4. brigada, podržana neposredno sa dva tenka, bila je ukočena pred žičanom preprekom i svi naponi da se ona savlada i prodre unutra ostali su bez uspeha. Ni 15. brigada nije imala uspeha. Jedino je 2. bataljonu ove brigade, u rejonu Jasikovačke ulice, oko ponoći pošlo za rukom da celim snagama izbije na oko 20 metara od žice i da na dva mesta preseče žičanu prepreku i napravi prolaze, ali unutra prodreti nije mogao. Pod jakim pritiskom neprijatelja povukao se u visinu Jasikovca, gde je sačekao naredenje za obustavljanje napada i povlačenje.²⁸¹

Da bi se objektivnije sagledala obostrana dejstva i naponi, a time i uzroci neuspeha u napadu, valja pogledati šta neprijatelj kaže o tome. U bojnoj relaciji,²⁸² »pukovnik Artur Gustović, zvanički komandant posade, pored ostalog, kaže i sledeće: »Okolo 19 sati neprijatelj je prepadom preko šumaraka i malog uzletišta pokušao dočepati se kasarne i bolnice. Jednovremeno je obasipao okolinu i same zgrade bacačkom i topovskom vatrom. U ovome svome poduhvatu umalo da nije uspio. Uslijed slabe stege (discipline) i nadzora kod ustaških

281) Zb. V-15, dok. 24, 25, 109.

282) AVII, k. 53, br. reg. 15/2-7. U 12. 05 časova 3. maja ZAPOLI je izvestio: »Sa početkom u 19 sati 2.5. do 5.00 sati 3.5. bjesomučni napadi na Gospić. Bilo je vrlo kritičnih trenutaka. Jačina odmetnika oko 2.000 ljudi t. j. do 3 brigade... Svi napadi odbijeni. Posada pokazala primjenu hrabrost i odlučnost« (Zb. V-15, d. 118). I ustaški bojnič Jurica Frković je javljao »da su partizani noćas izvršili najjači napad na Gospić koji je jedva odbijen« (k. 23. br. reg. 4/1-7). Obračujući se lično poglavniku on mu javlja da su »svi dosadašnji napadaji sa uspjehom, ali teško odbijeni« (k. 23. br. reg. 4/1-21).

jedinica koje su raspoređene na ovome prostoru, veliki dio momčadi i časnici nalazili su se u trenutku napada u gradu po gostionicama i privatnim kućama, svakako bez dozvole. Bio sam baš u tom času na Kaniškom mostu gdje sam izdavao zapovjedniku XXXII bojne upute za slučaj napada na grad. Vraćajući se uslijedio je napad, te sam baš upao osobno u onu gužvu koja je bila prouzrokovana povratkom ovih momčadi na postave. Koliko god je za osudu lakoumnost starješina i močadi da se je ovo moglo dogoditi toliko je opet pohvalno daje u trenutku najveće opasnosti svaki jurio bez obzira na neprijateljsku vatru na svoje mjesto i tako je taj prvi neprijateljski napad odbijen.

Do mraka neprijatelj nije više napadao ali bjesnom paljbom iz topova i bacača tukao sve do čega je stigao. Ova paljba nije imala naročitog učinka jer izgleda nije imao stručno osoblje i nišanske sprave na svim oruđima. Stradali su uglavnom civili.

U toku noći napadač je još 8 puta ponovio svoje navale. Težište napada je bio izbočeni postav kod italijanskih baraka na putu za Pazarišta iza kojeg je stajala polubitnica. Osim toga je neprijatelj težio odsjeći od Gospića XXXI bojnu na postavu sev. ist. od grada. Protiv ostalih dijelova postava neprijatelj je u glavnome podržavao jaku strojničku i pušчанu vatru. Na Smiljanskome putu i u Jasikovačkoj šumi imao je na nadvišavajućim točkama postavljene strojnice, njih oko 7, koji su cijelu noć pucali neprekidno preko krovova Gospića. Ovo je bila teroristička vatra i imala je za cilj da proizvode kod posada u postavama dojam kao da napadač već puca iz grada iz kuća, koje je uspio osvojiti, jer je vatra dolazila sa leđa. Ovo je pucanje doista uznemirilo posade, koje sam neprekidno morao umirivati.

Okolo 2 sata uspio je II bataljon III brigade (greška, bio iz 2. brigade - D.O.), prodreti između 2 bunkera blizu puta za Pazarište kroz žicu. Zahvaljujući okolnosti da su dva dana prije utvrđeni svi međuprostori i zaposednuti novim posadama napad je uz teške gubitke za neprijatelja odbijen. Tu je poginuo komandant bataljona među ostalima (nije nego komesar čete - D.O.).

Polubitnica je cijelu noć pucala na neprijatelja ispred najviše ugroženih točaka.

Oklopni polusat služio je kao pričuva pa je u toku borbe pritekao u pomoć čas jednoj čas drugoj ugroženoj točki.

Protuoklopni topovi razmješteni su bili na točkama gdje su se pojavili neprijateljski tenkovi (2 topa), a u kasarni je bio 1 top 'pito'. U toku borbe uništena su sva 3 tenka (netačno, bila su 2, uništen 1 - D.O.), koje je neprijatelj imao, od toga je jedan zarobljen i poslije 2 dana osposobljen za našu upotrebu. Jedan od protuoklopnih topova bio je stalno na teretnom samovozu i prenešen čas najednu čas na drugu točku gdje su se pojavili tenkovi. Top 'pito' uništio je 1 tenk.«.

Kao što se vidi i branilac je zapadao u krize i mnoge teškoće u odbrani grada, mada je imao gotovo sve prednosti na svojoj strani. Ako se ima u vidu da je opšti odnos snaga bio u korist branioca, da je odbrana grada bila duboko ešelonirana, planski celishodno postavljena i fortifikacijski potpuno razvijena, onda se mora priznati da nije bilo objektivno povoljnih uslova za uspeh napada i osvajanje grada. Ipak, odluku štaba 1. hrvatskog korpusa da ide na osvajanje grada i uništenje ustaškog garnizona treba smatrati opravdanom. U tada postojećoj vojno-političkoj situaciji napad na Gospić se nije mogao izbeći. Takvo rešenje ne bi naišlo na razumevanje ne samo kod naroda nego ni među borcima. Čvrsto rešen da osvoji Gospić, štab korpusa je za napad angažovao najbolje i celokupne snage kojima je raspolagao tada u Lici, podržavajući ih celokupnim sredstvima koje je imao. Planu napada, grupisanju snaga na pravcu glavnog udara i celokupnoj pripremi, organizaciji i izvođenju napada, objektivno je teško staviti ozbiljnije primedbe. Prema tome, neuspeh nije posledica subjektivnih promašaja rukovodstva, već stečenih objektivnih okolnosti. Stoji dejstvo artiljerije

zakazalo, a tenkova potpuno zatajilo bilo je takođe, odraz objektivnog znanja i stručnosti njihovih posada u rukovanju ovim oruđima. Jer, za precizno gađanje ciljeva i besprekorno upravljanje artiljerijskom vatrom trebalo je imati daleko više znanja, sposobnosti i stručnosti, nego što su to imali naši tadašnji artiljerci. Taj nedostatak se nije mogao nadoknaditi hrabrošću, entuzijazmom i samopo-
žrtvovanjem, čega njima nije manjkalo. S obzirom na odnos snaga i rešenost neprijatelja da grad brani do krajnjih mogućnosti ne bi se moglo osnovano tvrditi da bi napad u celosti uspeo, pa i da su artiljerija i tenkovi besprekorno dejstvovali.

Činjenica daje neprijatelj te noći utrošio 230.000 pušanih metakajasnopokazuje kakva se moćna vatra sručila na naše bataljone da bi osujetila njihove prodore. O žestini napada dosta kazuju i gubici jedinica koje su imale te noći. Sesta divizija (podataka po brigadama nema) imala je: 22 mrtva, 101 ranjenog i 1 nestalog borca, ukupno 124 borca izbačena iz stroja. Osmo divizija imala je: 29 mrtvih i 91 ranjenog borca, ukupno 110 boraca izbačenih iz stroja. Ukupni gubici u napadu na Gospić iznosili su 51 mrtvog, 192 ranjena i 1 nestalog, ukupno 244 borca izbačena iz stroja.

Neprijatelj je imao 12 mrtvih i 42 ranjena vojnika, od toga dva oficira.

Neuspeh napada na Gospić, valja i na to ukazati, imao je, osim vojnih, značajne političke posledice. Računalo se da će se uklanjanjem ustaškog garnizona u Gospiću među hrvatskim stanovništvom steći povećan politički ugled i uticaj, pa time i njegova značajnija mobilizacija u narodnooslobodilački pokret koja je do tada izostajala. Tadašnje političko stanje, raspoloženje i opredeljenje stanovništva u hrvatskim selima oko Gospića prikazuje izveštaj štaba 1. hrvatskog korpusa koji je poslan Glavnom štabu Hrvatske. Iz detaljnog opisa situacije vidi se da ustaška propaganda u hrvatskim selima ima mnogo uspeha naročito posle našeg neuspelog napada, da se podigao borbeni moral ne samo kod izrazitih ustaša nego i kod njihovih simpatizera. Čak i stanovništvo, kaže izveštaj, ranije prilično neutralno sada se u tome koleba i više veruje ustašama. »To je došlo - piše u izveštaju - do vidnog izražaja i prilikom mobilizacije. Dok mi tamo nismo uspeli gotovo nikog da mobiliziramo, ustaše su uspjele da mobiliziraju u hrvatskim selima sve ono što još do sada nije bilo mobilizirano. U Trnavcu ustaše su s uspehom mobilizirale i sve pristalice HSS-a na čelu s Antunom Brkljačićem i drugim HSS-ovskim prvacima toga sela.«²⁸³ Drugi aspekt takvog političkog raspoloženja stanovništva ispoljavao se saradnjom u raširenoj špijunaži po selima u korist ustaša. Izveštaj navodi brojne primere uhvaćenih špijuna, ljudi i žena, koji su prikupljali i dostavljali podatke ustašama u Gospić, nosili poštu i održavali vezu između Gospića i Karlobaga preko slobodne teritorije.²⁸⁴ Ovu činjenicu potvrđuju i izveštaji ZAPOLI-a koji se, često, u pogledu rasporeda i jačine naših snaga poziva na izveštaje uhoda. Uistinu, neuspeli napad na Gospić imao je značajne i političke posledice.

e) Blokada Gospića tokom maja

Štab 1. korpusa je objektivno ocenio situaciju pa je odmah, tokom 3. maja, rešio da napad više ne ponavlja, već da se pređe na čvrstu opsadu grada dovoljno jakim snagama. U opsadi grada ostavio je kompletnu 6. diviziju, dok je 8. diviziju uputio na nove zadatke van Like. Sutradan, 4. maja u 10 časova, štab 8. divizije sa 15. brigadom odmarševao je u rejon Otočca, a 4. brigada je privremeno upućena u rejon Perušić - Klanac.²⁸⁵

283) AVII, k. 107, br. reg. 13/5.

284) AVII, k. 107, br. reg. 37/5.

285) Zb. V-15, d. 5, 24. -

Snage 6. divizije u opsadi Gospića do 11. maja uglavnom su se nalazile u sledećem rasporedu: prema Karlobagu, na položajima sela Ledenik - Sušan - Ura - Konjsko, nalazila se kompletna 1. brigada; 2. brigada je jednim bataljonom držala Budački most, deo Budačke ulice ispred žice i Maksimovićevo imanje, a jednom ojačanom četom držala je položaje u Smiljanskom polju, dok je sve ostale snage imala u rejonu Smiljan, Bogdanić, Debelo Brdo na odmoru i u rezervi, - 3. brigada je delom snaga držala položaje prema železničkoj stanici, Jasikovcu, Žabici i Kaniškoj ulici ispred mosta gde se oslanjala na snage 2. brigade, a glavne snage imala je pozadi na odmoru. Brojno stanje 6. divizije i njenih brigada tih dana izgledalo je ovako: divizija ukupno na licu 2.442 borca (2.263 muškaraca, 179 žena), po spisku je imala 4.114 boraca (3.833 muškarca, 281 ženu); 1. brigada je imala na licu 647 boraca (572 muškaraca, 75 žena), po spisku je imala 1.145 boraca (1.042 muškaraca, 103 žene) sa 10 mitraljeza i 33 puškomitraljeza; 2. brigada je imala na licu 876 boraca (802 muškarca, 74 žene), po spisku 1.496 boraca (1.383 muškarca, 113 žena) sa 13 mitraljeza i 50 puškomitraljeza; 3. brigada je imala na licu 822 borca (779 muškaraca, 43 žene), po spisku 1.348 boraca (1.288 muškaraca, 60 žena) sa 12 mitraljeza i 59 puškomitraljeza. Pošto su se pokazali nepraktični naredbom štaba divizije od 4. maja ukinuti su mitraljeski bataljoni po brigadama, a formirane mitraljeske čete po bataljonima.²⁸⁶

Čim se prešlo na blokadu grada obostrana dejstva poprimila su strogo ograničen karakter u pogledu upotrebe snaga i sredstava. Obično bi se noću sa po dve do četiri čete uz ponekoliko minobacačkih mina demonstrirao napad sa raznih pravaca radi uznemiravanja neprijatelja. U početku, naročito prve dve noći, neprijatelj je na ova dejstva snažno reagovao masovnom vatrom kao da se zaista radilo o napadu. Kasnije, shvativši o čemu se radi, njegove reakcije su bile mnogo umerenije.

U toku blokade neprijateljska avijacija (uključujući italijansku i nemačku) pružala je svestranu i snažnu podršku opkoljenom ustaškom garnizonu. Ona je svakodnevno, kad god je mogla leteti, nadletala jedinice 6. divizije oko grada, zasipala ih tepisima bombi (više manjih bombi u korpama) i mitraljirala nanoseći im gubitke. Osim intezivne borbene podrške, avijacije je opkoljenom garnizonu svakodnevno doturala municiju i ostale potrebe, bilo da su pojedini avioni sletali na nesigurno malo letelište ili su materijal bacali padobranima, ponekad i 30 do 40 padobrana dnevno. Da bi zaštitili letelište od naše neposredno minobacačke, ponekad čak i mitraljeske vatre oni su pribegavali češćim ograničenim ispadima.²⁸⁷

U to vreme neprijatelj je privodio kraju pripreme za operaciju »Švarc«, u nas poznatu kao 5. neprijateljsku ofanzivu, protiv grupacije Vrhovnog štaba u Crnoj Gori, pa su i oko slobodne teritorije Like primećeni pokreti i grupisanje neprijateljskih trupa što je ukazivalo da i na ovim prostorima neprijatelj može da ima ofanzivne namere. U vezi s tim Glavni štab Hrvatske je 7. maja izdao direktivu štabu 1. korpusa za upotrebu i dejstvo njegovih snaga u slučaju neprijateljskog nastupanja, određujući mu koje pravce da zatvori a na koje da usmeri dejstva svojih snaga. Pored ostalog, naređeno mu je da oko Gospića ostavi najviše jednu i po brigadu radi sprečavanja »brzog neprijateljskog prodora do Gospića i sjeverno od Gospića«, očigledno odustajući od čvrste opsade gospićkog garnizona. Na osnovu toga, po naređenju štaba korpusa 1. brigada je sa Baških Oštarija upućena na pravac Otočac - Senj, a sutradan su dva bataljona (1. i 3) 2. brigade pod komandom komesara brigade Branka Damjanovića i zamenika komandanta brigade Dragana Rakića upućena na prostor Donjeg Lapca sa zadatkom da zatvore pravce prema Bihaću, Kulen-Vakufu i Martin-Brodu. Oko

286) Zb. V-15, d. 5, 25, 29, 95; k. 796, br. reg. 14-4.

287) AVII, k. 23, br. reg. 4/1-3, 4/1-7, 4/1-21, 4/1-40; k. 53, br. reg. 15/2-9.

Gospića je, prema tome, ostalo samo pola efektivna 6. divizije, pa su ove snage morale ponovo biti pregrupisane, čineći blokadu mnogo labavijom.

Raspored snaga oko Gospića 12. maja izgledao je ovako: položaje povrh Velebita prema Karlobagu posela su dva bataljona 3. brigade koji su smenili 1. brigadu; liniju Vujinovića brdo (k. 583) - Jasikovac - Lički Novi (k. 585, 621) - Oštra (tt. 798) držao je 1. bataljon 3. brigade, a njen 2. bataljon nalazio se u rezervi u selu Rizvanuša; na putu za Smiljan pa kroz Smiljansko polje, ispred Budačkog mosta do Novčiće položaje su držali 2. i 4. bataljon 2. brigade ojačani brdskom baterijom i protivtenkovskim topom, pod komandom nekompletnog štaba brigade - komandanta Miloša Uzelca, zamenika komesara Sime Mrđe i operativnog oficira Danila Damjanovića. U ovome sastavu ove snage oko Gospića ostale su do kraja maja - dokle je trajala i blokada, s tim što su po potrebi pomerane, obično kada su pojedini bataljoni upućivani na izvršenje drugih zadataka. Tako se 12. maja od terenskih radnika saznalo da se padinama Velebita oko Metka kreće oko 400 četnika i ustaša, pa je 3. brigadi naređeno da to odmah izvidi i ispita. Pošto se to pokazalo tačnim 17. maja upućen je 2. bataljon 3. brigade da pročisti okolinu Metka, gde se zadržao do posle 24. maja.²⁸⁸

Kako su lička ustanička sela, koja su činila našu bazu u svakom pogledu, tokom zime (četvrta ofanziva) jako poharana, spaljena i opljačkana, ponestalo je hrane i za narod i za vojsku. Stoga je ishrana jedinica oko Gospića bila veoma loša, jednolična i nedovoljna, ponešto kuvanog neslanog mesa bez hleba, ponekad sa malo kaše. Pegavac se pojavljivao u sve oštrijem obliku, skorbut se bio odomacio, pa je i zbog toga sve više boraca ispadalo iz stroja. S druge strane, u stroj su se svakodnevno vraćali borci koji su preboleli rane ili bolesti, što je omogućavalo da se proređeni redovi popunjavaju i održi neokrnjena borbena sposobnost jedinica. I u ovako nepovoljnoj situaciji, učestalijeg poboljšavanja boraca i povećanih gubitaka, divizija je prema izveštaju od 20. maja imala 2.631 borca, 1. brigada 639 boraca, 2. brigada 946, a 3. brigada 934 borca.

Na kružnom frontu oko Gospića gotovo svakodnevno su vođene oštre borbe, mada su bile strogo ograničenog cilja i dometa. Najžešći, a i najčešći, okršaji su vođeni na pravcu Smiljanskog polja gde je neprijatelj nastojao da naše snage odbaci što dalje od malog uzletišta (malog egzercirišta) koje se povremeno nalazilo pod vatrom naših jedinica. Ozbiljnije pokušaje u tome cilju neprijatelj je činio naročito između 21. i 24. maja. Položaje oko Gospića 21. maja držao je 1. bataljon 3. brigade (od Vujinovića brda, preko Ličkog Novog i Oštre do reke Bodganica) i 4. bataljon 2. brigade (jedna četa u zahvatu puta za Smiljan, jedna ispred Budačkog mosta, jedna u Smiljanskoj plantaži u rezervi), a 2. bataljon 2. brigade nalazio se u rezervi u selu Trnavac.

Ujutru u 6.30 časova 21. maja nekoliko stotina ustaša, uz podršku dva tenka i dva topa, počeli su napad u pravcu Smiljana odbacivši četu 4. bataljona na južnu ivicu plantaže. Ovde je u borbu uvedena i četa 4. bataljona iz rezerve pa je neprijatelj zaustavljen i suzbijen, da bi se pred mrak povukao u grad. Istovremeno su dve kolone od pojedne satnije napale delove 1. bataljona 3. brigade u pravcu Kolakovice i Oštre. Pošto su u oštroj borbi suzbijene pred mrak su se povukle u žicu. Čim je tog jutra otpočela borba 2. bataljon 2. brigade iz rezerve u Trnavcu prebačen je u rejon Bogdanić - Kolakovica gde je predanio. Uveče je sa ovim bataljonom i dve čete 4. bataljona demonstriran napad na uzletišta.

Sutradan, 22. maja ujutro, neprijatelj je jakim snagama obnovio napad u pravcu plantaže uz podršku tenkova, artiljerije i minobacača. U energičnom jurišu u više kolona odbacio je snage 2. brigade na ivicu plantaže gde je jakom vatrom zadržan, da bi se već po običaju u sumrak povukao u grad. Pošto je uočeno da ustaše u ispadima tenkove upotrebljavaju istim pravcem, oko Smiljanske ces-

288) Zb. V-15, d. 12,19,25,33,37,39,43,51,73,93; k. 10, br. reg. 48/1; k. 422, br. reg. 18/20, 19/1-2.

te, to su tokom noći iz 3. brigade donete dve protivtenkovske mine i postavljene pored puta. Bliže neprijateljskim položajima isturene su manje snage koje su imale prihvatiti borbu i postepeno se povlačiti, dok su jače snage posele položaje ispred plantaže. Ujutro, 23. maja u isto vreme neprijatelj je počeo ispad (napad) uz podršku tenkova i artiljerije istim pravcem kao i prethodnih dana. Kako su se delovi 2. brigade uz otpor postepeno povlačili da bi ih sustigli neprijateljski tenkovi su brzo nastupali ispred sopstvene pešadije. Pri tom je jedan naleteo na minu i na mestu ostao prevrnut i oštećen, a drugi je odmah pobegao nazad. I neprijateljska pešadija je prekinula dalje nastupanje, zadržavši se na dostignutim položajima. U sumrak su se povukli u grad odvlačeći sobom i oštećeni tenk. Usled nesmotrenosti tada se u 2. bataljonu 2. brigade dogodio težak nesrećni slučaj. Komandir 2. čete ovoga bataljona nalazio se neposredno uz mali minobacač da bi nišandžiji pokazivao i precizirao ciljeve koje je trebalo tući. U jednom trenutku pomoćnik nišandžije je obrnutu minu ubacio u cev, od trenutne eksplozije komandir je poginuo a nišandžija teško ranjen. Toga dana primljen je izveštaj od grupe bataljona (1. i 3.) 2. brigade iz Pirovišta da u Bihaću nema nikakve koncentracije neprijateljskih snaga. Sledećeg dana, ujutro 24. maja, neprijatelj je opet ponovio ispad, ali sa manje zamaha i energije. Ovom prilikom tenkovi nisu istrčavali ispred pešadije. U ovim borbama bataljoni 2. brigade imali su 4 mrtva i 15 ranjenih boraca.²⁸⁹

Tih dana se na kninskom sektoru situacija naglo pogoršavala, usled velike nadmoćnosti četničkih snaga nad našim snagama. Da bi ojačao sopstvene snage Glavni štab Hrvatske je rešio da kompletnu 2. ličku brigadu prebaci pod komandu štaba kninskog sektora. Odmah je, po neposrednom naređenju štaba korpusa, grupa bataljona 2. brigade sa prostora Donjeg Lapca 24. maja upućena preko Srba u sastav kninskog sektora, a štabu brigade je istog dana naređeno da sa ostala dva bataljona od Gospića takođe, krene u sastav kninskog sektora. U međuvremenu, dok se ovo saznávalo i dešavalo, pristigli su podaci da se situacija na kninskom sektoru poboljšala, pa je štab korpusa već 25. maja izmenio svoje naređenje utoliko što su bataljoni oko Gospića zadržani i dalje na tome prostoru, s tim da se povuku sa položaja i stave u rezervu u rejonu Bilaj-Ostrovica-Vrebac, kako bi prema situaciji mogli biti upotrebljeni za dejstvo na prostoru Donjeg Lapca ili upućeni u sastav kninskog sektora. Kako je naređenje ove bataljone zateklo već na maršu, oni su 26. maja zaustavljeni u Vrepcu, a 27. maja vraćeni u sela Budak i Vukšić.²⁹⁰

Kada su, radi upućivanja prema Kninu, sa položaja oko Gospića skinuti bataljoni 2. brigade njihove položaje su preuzeli i oko grada razvučeni 1. i 2. bataljon 3. brigade. Na liniji od železničke stanice, preko Vujinovića brda, Ličkog Novog i Oštre do reke Bogdanice razvučen je 1. bataljon, a odatle preko Smiljanskog polja, sela Došeni, Budačkog mosta do reke Novčice razvučen je 2. bataljon. Time je umesto ionako već labave blokade grada dobijen nepouzdan i redak stražarski niz, koji nije mogao jamčiti ni pouzdanije osiguranje ni odbranu od učestalih neprijateljskih ispada. Da bi se ovi ozbiljni nedostaci i ublažili moralo se odstupiti od naređenja štaba korpusa. Oba bataljona nisu mogla biti držana u rezervi u određenom rejonu već su delimično morali biti vrećeni na položaj. U rezervi u selu Vukšiću, zadržan je 4. bataljon, a 2. bataljon je delom snaga preuzeo deo fronta od sela Došeni do železničkog mosta od 2. bataljona 3. brigade koji se pomerio prema Smiljanu. Ujutro 29. maja snage 6. divizije oko Gospića bile su u ovome rasporedu. Prema železničkoj stanici bila je jedna četa Ličkog partizanskog odreda. Od Vujinovića brda preko Ličkog Novog do zaključno Ošt-

289) Zb. V-15, d. 37,39,43, 51,58,65,73,78, 83; k. 53, br. reg. 15/2-9; k. 419, br. reg. 23/1-4, 32/1-4, 34/14, 40/1-4, 43/1-4, 44/1-1, 45/1-4, 49/1-7; k. 796, br. reg. 34-2; k. 801, br. reg. 19-5.

290) Zb. V-15, d. 70, 76; k. 846, br. reg. 3/2 I; k. 419, br. reg. 43/1-4.

ra nalazio se 1. bataljon 3. brigade, a odatle preko Smiljanskog polja do Došena bio je 2. bataljon 3. brigade. Front od sela Došeni, pa ispred Budačkog mosta, do železničkog mosta pokrivao je 2. bataljon 2. brigade jednom četom, imajući ostale snage u rezervi u selu Budaku. Pozadi u selu Vukšiću 4. bataljon je obrazovao rezervu. Na položajima povrh Velebita prema Karlobagu (V. Basača, Vrata, Ura) bio je 4. bataljon 3. brigade ojačan jednom četom njenog 3. bataljona koji je levim krilom zatvarao put Konjsko - Oštarije, a desnim put Crni i Ravni Dabar - Oštarije. U rejonu Brušane u rezervi se nalazio 3. bataljon 3. brigade bez jedne čete, koji je ovde sa Baških Oštarija povučen 28. maja. Ove snage i u ovakvom rasporedu zatekao je neprijateljski napad poveden 30. maja ujutro iz Gospića i Primorja.²⁹⁾

Cim je Gospić pao u opsadu sa druge strane Velebita, u Karlobagu i na ostrvu Pagu, Opće vojno povereništvo NDH kod 2. armije na Sušaku, po instrukcijama Glavnog stožera, ulagalo je velike napore da prikupi i organizuje snage za napad radi deblokiranja Gospića i uspostavljanja stabilne kopnene veze sa njim. Odmah je zamoljen komandant 2. italijanske armije da svojim trupama deblokira Gospić, što je on energično odbio, obećavajući izdašnu pomoć avijacije koju je neštedimice pružio. Pošto su razbijene ustaško-domobranske bojne (34. ustaška, 2. lovačka i 1. bojna 12. pukovnije), po naređenju komandanta italijanskog 5. korpusa, kao borbeno neupotrebljive već 1. maja prebačene na ostrvo Pag da »ne ometaju organizaciju odbrane Karlobaga« odmah se pristupilo njihovom sređivanju, reorganizaciji i popuni. U toku maja pod neposrednim rukovodstvom vojnog poverenika, generala Rumlera, one su reorganizovane i popunjene ljudstvom i naoružanjem. Osim ovih snaga, poslednjeg dana aprila, u Karlobag je stigla jaka legionarska satnija iz Rive iz Italije koja je zadržana za odbranu Karlobaga, a 7. maja iz Zagreba je pristigla Lička dobrovoljačka polubojna (oko 210 dobrovoljaca-ustaša Ličana) osposobljena za gerilsko ratovanje, pod komandom ustaškog bojnika Kuraje. Od svih ovih ustaško-domobranskih snaga na Pagu je obrazovan Privremeni paški zdruk pod komandom potpukovnika Julija Reša (Rech), koji je trebalo ukinuti čim ove snage dođu pod neposrednu komandu ZAPOLI-a. Mada se ovde radilo o relativno jakim snagama - do 2.000 ljudi, oni se ipak nisu usuđivali da sa njima krenu preko Velebita u deblokadu Gospića bez neposrednog učešća italijanskih kopnenih snaga i moćne podrške njihove artiljerije i avijacije. Upornim zahtevima i molbama generala Rumlera komandant 2. italijanske armije, general Robotti, najzad je udovoljio. On je odobrio da se na pravcu Karlobag - Gospić, ali samo do Baških Oštarija, upotrebi jedan italijanski pešadijski bataljon pružajući jaku podršku artiljerije i avijacije svih snagama. Za planiranje i neposredno komandovanje svim snagama u poduhvatu odredio je generala De Bonisa. Planiranje proboja ka Gospiću počelo je još prve polovine maja, da bi usled odlaganja i otezanja nastupanje usledilo tek koncem meseca. Planom su sinhronizovana dejstva snaga iz Primorja i snaga ZAPOLI-a iz Gospića po mestu i vremenu.

Celokupne snage u Primorju planom su podeljene u dve grupe, za dejstvo u dve kolone po dva odvojena konvergentna pravca. Na pravcu selo Lukovo Šugaije - Goli vrh k. 1451 - Brušane nastupala je grupa »Velebit«, pod komandom ustaškog bojnika Kuraje, sastava Lička dobrovoljačka polubojna, satnija 2. lovačke bojne, strožer i deo snaga 34. ustaške bojne, svega oko 600 ljudi. Na pravcu Karlobag - Baške Oštarije - Gospić nastupala je grupa »Karlobag«, neposredno pod komandom generala De Bonisa, sastava italijanski bataljon, ostatak snaga 2. lovačke i 34. ustaške bojne, Legionarska satnija iz Italije i 1. bojna 12. domobranske pukovnije, uz podršku italijanske brodske i zemaljske artiljerije. Osnovna zamisao plana dejstva bila je u sledećem: kolona »Velebit« kreće ranije i kada

291) Zb. V-15, d. 93, 95, 97.

ona izbije u rejon Brušane tada u napad prelaze snage iz Gospića na položaje Lički Novi - Oštra i kolona »Karlobag« na položaje V. Basača - Ura, uz istovremeni napad iz pozadine grupe »Velebit« na partizanske snage u Brušanima i Rizvanuši. Temeljnost priprema i promišljenost plana napada nedvosmisleno pokazuju sa koliko ozbiljnosti su shvatili protivnika, koliko su duboko poštovali njegovu borbenu sposobnost, dovrtljivost i odlučnost u borbi.

Pošto je tokom dana prevezena sa ostrva Paga u Lukovo Šugarje, kolona »Velebit« je 28. maja u 23 časa krenula uz Velebit i do 10.30 časova 29. maja izbila na liniju: Goli vrh (k. 1451) - Kameni Klanac (k. 1430). U koloni je tokom noćnog marša po velebitskoj vrleti došlo do pometnje i međusobne borbe u kojoj su tri ustaše poginule, a 20 ih je nestalo - kasnije su pronađeni u Oštarijama. Ujutro 30. maja kolona se nalazila na Tomaševom vrhu (k. 1193), odakle je u 7.30 došla u radio - vezu sa ZAPOLI-em u Gospiću od koga je primila zadatak za dalja dejstva.

Kolona »Karlobag« je posle podne, 29. maja, izbila na polazne položaje, gde se razvila i pripremila za napad, a u svanuće 30. maja je počela napad. Usled žestokog otpora ojačanog 4. bataljona 3. brigade tek oko 10 časova ovladali su položajima V. Basača (tt. 1091) - S. Vrata - Ura (k. 927) i produžili ka Baškim Oštarijama. Odbačen od daleko nadmoćnijih snaga 4. bataljon 3. brigade se padinama Velebita pored Brušana i Rizvanuše povukao prema Divoselu. Svoju komoru je uputio u rejon Brušana gde je pala pod udar grupe »Velebit« i bila uništena.

U skladu sa planom, u 5. časova 30. maja, iz Gospića je prešao u nastupanje ustaški 4. stajući djelatni zdrug sa svoje tri nekompletne bojne, uz podršku pet tenkova i artiljerije, prema razvučenim snagama 1. i 2. bataljona 3. brigade. U 6. časova 32. ustaška bojna je najuriš zauzela Oštru (tt. 798), oko 7 časova 31. ustaška bojna (bez 1 sata) je zauzela Debelo Brdo (k. 698), a 9. ustaška bojna (bez 2 sata) zauzela je položaje Lički Novi (k. 621, k. 565). Ovako jakim, po pravcima grupisanim snagama neprijatelja slabi delovi razvučenih bataljona 3. brigade nisu mogli odeleti. Posle snažnog ali kratkog otpora zabačeni su sa ovih položaja i prisiljeni na povlačenje, 1. bataljon prema Rizvanuši i Divoselu, a 2. bataljon na Rasovaču (k. 627), Ljutaču (k. 688) i južne padine Krčmara (tt. 774).

Kada je napad 4. ustaškog zdruga bio u toku zapovednik ZAPOLI-a je u 7.30 preko radio-veze naredio grupi »Velebit«, odnosno bojniku Kuraji koji se nalazio na Tomaševom vrhu (k. 1193), da odmah napada delom snaga Rizvanušu, a delom snaga na Paljevinu (k. 626). Istovremeno je naređeno 32. ustaškoj bojni, pošto je zauzela Oštru, da smesta produži nastupanje prema Brušanima i da zauzme klanac sa k. 642. U Brušanima su se oko 15 časova spojile kolone 32. ustaške bojne i grupe »Velebit«. Mada se delom snaga pojavila iz neočekivanog pravca (od Lukova Šugarja iz Velebita) a delom snaga od Brušana na Paljevinu grupa »Velebit« je i po sopstvenom priznanju u Rizvanuši naišla na veoma žestok, organizovan i odlučan otpor 3. bataljona (bez čete) 3. brigade, tako daje tek oko 16 časova uspela da slomi njegov otpor, potisne bataljon i zauzme Rizvanušu. Potom je grupa »Velebit« zaposela Brušane i kote oko njih, a 32. bojna je vraćena na položaje Oštra. Sutradan, 31. maja oko 16. časova, spojile su se snage iz Brušana sa kolonom »Karlobag« od Baških Oštarija. Time je, nakon 36 dana, blokada oko Gospića bila razbijena i put prema Karlobagu otvoren. Sledećeg i narednih dana svi naponi 3. brigade i delova 2. brigade da ponovo zauzmu Brušane i preseku ovu komunikaciju ostali su bez uspeha.²⁹²¹

292) Zb. V-15, d. 93, 97, 99, 101, 103, 109, 119, 129, 146, 164, 165, 179, 191, 193, 195, 197, 199; V-16, d. 23; k. 23, br. reg. 4/1-30, 4/1-31, 4/1-36, 4/1-41, 4/1-42; k. 83a, br. reg. 19/5-1; k. 419, br. reg. 32/1-4, 34/1-4, 40/1-4, 36/1-4, 43/1-4, 45/1-4, 49/1-7, 42/1-9; k. 796, br. reg. 15-6, 23-6; k. 901, br. reg. 19-5.